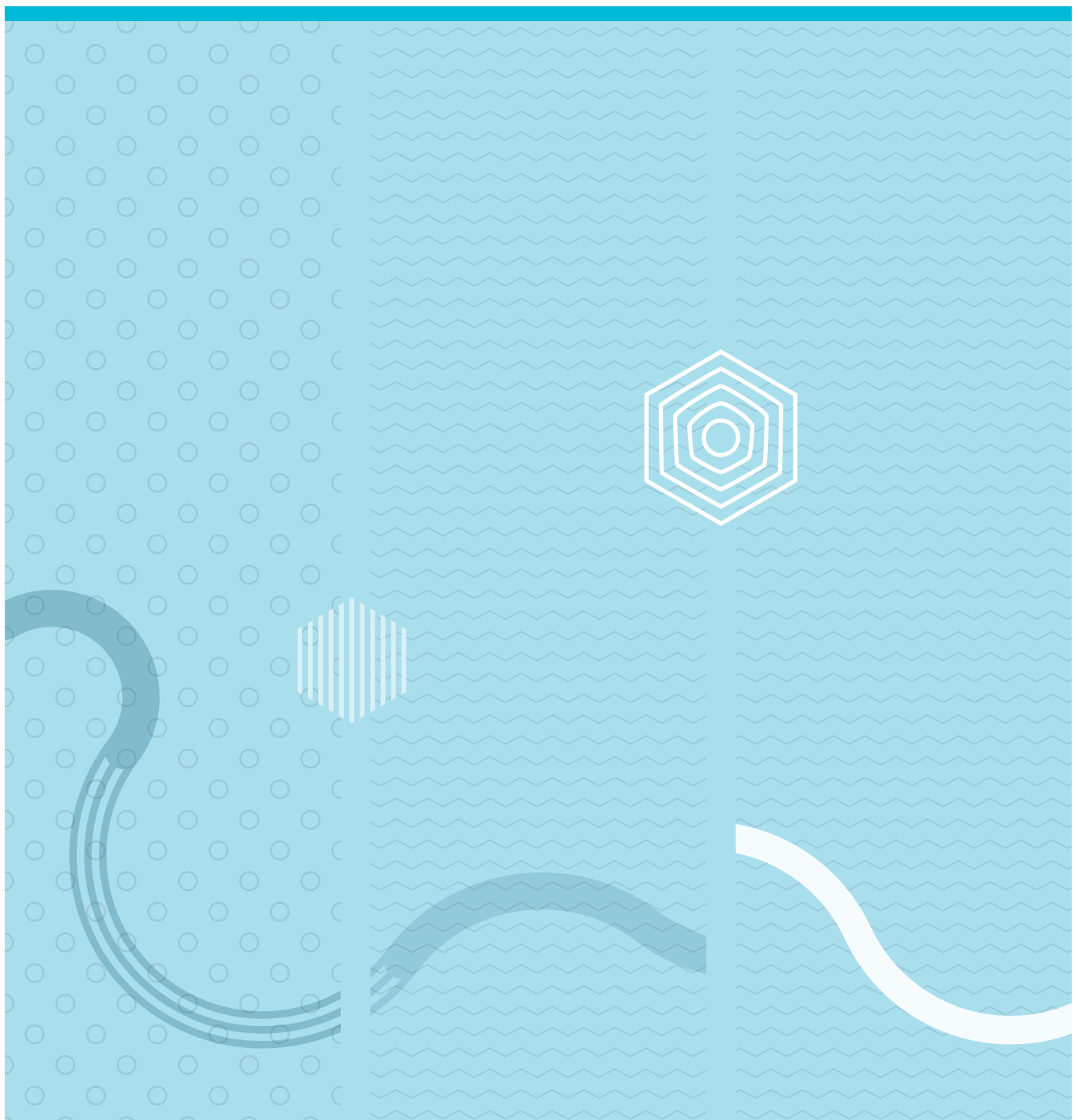

Helsefremmende aspekter ved landbyfengslet på Bastøy

Ellen Andvig,
Liv Hanson Ausland
Tom Eberhardt

© SFPR – Senter psykisk helse og rus, Institutt for helse-, sosial- og velferdsfag
Fakultet for helse- og sosialvitenskap, Universitetet i Sørøst-Norge.

FORSKNINGSRAPPORT NR. 4, 2018.

ISBN: 978-82-8290-029-4.

Senter for psykisk helse og rus
Institutt for helse-, sosial- og velferdsfag
Fakultet for helse- og sosialvitenskap
Universitetet i Sørøst-Norge
Postboks 7053
3007 Drammen
E-post: postmottak@usn.no
Hjemmeside: <http://www.hbv.no/sfpr>

SFPRs publikasjoner kan fritt siteres ved tydelig angivelse av kilde.

Publikasjoner fra SFPR som omtales, anmeldes eller henvises til, bes sendt til Senteret.

Forord

Denne forskningsbaserte studien er gjennomført ved Bastøy fengsel. Hensikten er å utforske og beskrive forhold ved fengslet som virker helsefremmende.

Vi vil gjerne rette en stor takk til de innsatte ved Bastøy fengsel som har deltatt i dette forskningsprosjektet. Det er mange personer som generøst har delt sine erfaringer og synspunkter og bidratt til viktig kunnskapsutvikling. Vi vil også rette en stor takk til ledelse og andre ansatte ved Bastøy som fulgte med og bidro inn i prosjektets utvikling, gjennomføring og dokumentering.

Tønsberg, september 2018.

Ellen Andvig og Liv Hanson Ausland og Tom Eberhardt.

**Senter for psykisk helse og rus, Fakultet for helse- og sosialvitenskap,
Universitetet i Sørøst-Norge.**

Senter for psykisk helse og rus (SFPR), Institutt for helse-, sosial- og velferdsfag, Fakultet for helse- og sosialvitenskap ved Universitetet i Sørøst-Norge (USN) arbeider for å utvikle et solid forskningsmiljø i samarbeid med personer med brukererfaring, pårørendeerfaring, klinisk erfaring, forskere og beslutningstakere. Senteret ønsker å bidra til styrking og utvikling av den nasjonale og internasjonale kunnskapen innen psykisk helse og rus med særlig vekt på fem områder; (1) Personers erfaringer med psykiske helseproblemer og hva som hjelper, (2) Person- og kontekstsentrerte tilnærminger, (3) Familie- og nettverksperspektiver, (4) Helsetjenesteorganisering, utøvelse og effektivitet og (5) Aksjonsrettet forskning, særlig brukerinvolvert forskning og handlingsorientert forskningssamarbeid i kliniske praksiser.

I tillegg driver senteret en rådgivende og konsultativ funksjon overfor kommuner, brukerorganisasjoner, helseforetak og myndigheter. Senteret bidrar til utvikling og gjennomføring av utdanning og kompetanseutvikling. Det er en hospiteringsarena for gjesteforskere og samarbeidspartnere, samt bidrar til å styrke forskerkompetansen ved Fakultet for helse- og sosialvitenskap, USN. Forskningen ved senteret vektlegger kontekst i forståelsen av psykisk helse og psykiske helseproblemer, og for utøvelsen av psykisk helsearbeid. Lokalmiljøet er konteksten for hvor psykisk helsearbeid skal utvikles. Sentrale områder er arbeid, bolig, skole, fritid, lokalmiljø og de sosiale og materielle livsbetingelsene. Folkehelseperspektivet med vekt på å fremme helse og sosialt liv på individ-, gruppe og samfunnsnivå, gjennom velvære og velferd, har også grunnleggende betydning for personers psykiske helse og i psykisk helsearbeid. Forskningen ved Senter for psykisk helse og rus skal også synliggjøre at de sammenhenger og situasjoner der folk lever og bor kan bidra til å lindre eller å forsterke psykiske helseproblemer, så vel som at det sosiale og kulturelle mangfoldet kan støtte psykisk helse og bedring. Senteret legger stor vekt på tverrfaglighet og brukerinvolvering i prosjektutvikling og gjennomføring. Senteret har kompetanse innen kvalitative, kvantitative og triangulerende og blandede metodologier.

Virksomhetsnavn	Senter for psykisk helse og rus, Institutt for helse-, sosial- og velferdsfag, Fakultet for helse- og sosialvitenskap, Universitetet i Sørøst-Norge, Postboks 7053, 3007 Drammen.
Besøksadresse	Papirbredden - Drammen kunnskapspark Grønland 58, 3045 Drammen.
Telefon	31 00 80 00
E-post og kontaktperson	Professor Bengt Karlsson, leder av SFPR: bengt.karlsson@usn.no tlf: 90649078
Hjemmeside	http://www.usn.no/sfpr

Innhold

Sammendrag	6
1.0 Innledning	9
1.1. Studiens bakgrunn, målsetting og forskningsspørsmål	9
1.2. Rapportens organisering	9
2.0 Bakgrunn	10
2.1 Innsattes helse- og levekår	10
2.2 Det norske straffesystem og kriminalpolitiske føringer	11
2.3 Høysikkerhets- og lavsikkerhetsfengsel	13
3.0 Studiens teorigrunnlag	15
3.1. Helsefremmende fengsel	15
3.2 Recovery og empowerment i fengsel	18
3.3 Tidligere forskning og annen litteratur om Bastøy	20
4.0 Metodiske beskrivelser av studien	22
4.1 Gjennomføring av studien	22
4.2 Dataskapingsmetoder	22
4.3 Utvalg og rekruttering	23
4.4 Gjennomføring av fokusgruppeintervjuene	24
4.5 Dataanalyse	24
4.6 Forskningsetikk	25
5.0 Bastøy fengsel som setting	26
5.1 Fra oppdrageranstalt til fengsel	26
5.2 Bastøy fengsels verdigrunnlag	26
5.3 Organiseringen av fengslet	27
5.4 Bastøy som landsbyfengsel	30
5.5 Samskaping og lokaldemokrati	31
6.0 Funn fra den kvalitative studien med de innsatte	34
6.1 Overgangen fra «lukka» til soning på øya	34
6.2 «Her stiller vi opp for hverandre»	36
6.3 «Her venner vi oss til å delta i samfunnet utenfor»	40
7.0 Drøfting	42
7.1 Helsefremmende aspekter ved Bastøy fengsel	42
7.2 Styrking av de innsattes ressurser og empowerment	46
7.3 Metodediskusjon	52
8.0 Konklusjon	53
Referanser	55
Vedlegg	60

Sammendrag

Tittel

Helsefremmende aspekter ved landsbyfengslet på Bastøy.

Bakgrunn

Mange straffedømte strever med økonomiske og sosiale problemer, arbeidsløshet og fysiske, psykiske og rusrelaterte helseutfordringer. Norsk kriminalpolitikk bygger på verdier som rettssikkerhet, humanisme og likebehandling, samt ivaretagelse av de innsattes velferd og borgerrettigheter. Tilbakeføring til samfunnet har lenge vært en bærebjelke i det norske rettssystemet. Man ønsker å redusere tilbakefall og styrke de innsattes evne til å leve et lovlydig liv etter soning. Samtidig er internasjonale soningsforhold preget av hardere, mer hevnorienterte og lukkede regimer. Som en motvekt til soningsforhold kun preget av straff, er konseptet helsefremmende fengsler utviklet. Helsefremmende fengsler søker å ivareta sikkerheten i et omsorgsfullt miljø der de innsattes verdighet og menneskerettigheter anerkjennes. Bastøy fengsel peker seg ut som et humanistisk alternativ til mer tradisjonelle fengselspraksiser. Soningsforholdene beskrives som å være preget av åpenhet, humanisme og økologiske perspektiver.

Hovedhensikten med pilotstudien var å utforske og beskrive forhold ved Bastøy fengsel som virker helsefremmende. Studien søker å utvikle systematisert og forskningsbasert kunnskap om disse forholdene, samt å antyde hvordan denne kunnskapen kan nyttiggjøres i det videre arbeidet med å utvikle helsefremmende fengsler. Vi har arbeidet ut fra følgende forskningsspørsmål:

- 1) Hvordan kan Bastøy beskrives og forstås som et helsefremmende fengsel?
- 2) Hvordan kan soning ved Bastøy styrke de innsattes mestringsressurser og empowerment?

Metode

I denne forskningsbaserte studien er det gjennomført fokusgruppeintervjuer med innsatte ved Bastøy. I tillegg har forskerne deltatt på en dialogkonferanse med tidligere innsatte og hatt en rekke uformelle samtaler med fengselsledelsen. En rekke skriftlige kilder om Bastøy er også benyttet.

Funn

Beskrivelsen av funnene er todelt. I den ene delen beskriver vi Bastøy som setting. Setting er et annet begrep for kontekst. Her setter vi fokus på hvordan fengslet ble til. Vi beskriver fengslets verdigrunnlag og hvordan fengslet er organisert i dag. Beskrivelse av de ulike avdelingene der de innsatte sysselsettes, er vektlagt. Dessuten beskriver vi hvordan fengslet kan forstås som et landsbyfengsel og hvordan samskaping og lokaldemokrati ivaretas. I den andre delen beskriver vi funn fra de innsatte. Tre hovedtema ble analysert fram: 1) Overgangen fra «lukka» til soning på øya, delt i undertemaene Frihetssjokket og Å være nær friheten og samtidig være berøvet fra den. 2) «Her stiller vi opp for hverandre» og 3) «Her venner vi oss til samfunnet utenfor».

Noen konklusjoner og anbefalinger

Funnene fra Bastøy viser at det er mulig å skape anstendige soningsforhold som kan være helsefremmende på ulike måter. Anstendige soningsforhold kan bidra til å starte en recoveryprosess hos de innsatte og å styrke empowerment. Gode soningsforhold med vekt på ansvar og ressurser framfor problemorientering kan være av avgjørende betydning for reintegrering i samfunnet etter endt soning. Da reduseres også muligheten for tilbakefall til rus og kriminalitet, som er viktige mål med straffen i Norge. Vi vil fremheve flere helsefremmende faktorer ved Bastøy: Det gjelder den unike nærheten til natur, dyr og planter. Det gjelder hvordan det fysiske og det sosiale miljøet på øya tilrettelegges og skaper støtte og felleskap mellom de innsatte og mellom innsatte og ansatte. Det gjelder vektleggingen av å utvikle gode relasjoner mellom innsatte og ansatte der den enkeltes verdighet anerkjennes. Vi vil også framheve de helsefremmende aspektene knyttet til at innsatte sees som medborgere med rettigheter og plikter og får trening i lokaldemokrati innen fengslets rammer. Soningsforholdene legger også til rette for at de innsatte får ansvar, valg og kontroll over sin rehabiliteringsprosess, noe som sannsynligvis bidrar til empowerment. Arbeidsfelleskap med andre, deltakelse i jobb- og fritidsaktiviteter, samt mulighet til å ta formell utdanning styrker de innsattes selvfølelse og opplevelse av å kunne noe og være verd noe. De får muligheter til å realisere evner og ferdigheter, være til nytte, oppleve mening og motvirke selvstigmatisering. Samtidig undrer vi oss over om de innsatte på Bastøy får trening nok til å delta i et vanlig arbeidsliv etter løslatelse. Vi har også identifisert noen spenninger og paradokser knyttet til den frustrasjonen de innsatte erfarer med å få kontakt med friheten og samfunnet utenfor - uten å være fri.

Soningsopplegget på Bastøy ser ut til å ha en klar sosialpolitisk orientering. Tilnærmingen reflekterer verdier i den norske velferdsstaten som dreier seg om at arbeid mot sosial

marginalisering og ulikhet også skal bidra til å motarbeide kriminalitet. Det viser at kriminalpolitikk kan ha sentrale komponenter av sosial rettferdighet, ikke bare et spørsmål om å kontrollere farlige personer.

På bakgrunn av denne studien vil vi anbefale at fengsler legger til rette for at innsatte får mulighet til å utvikle kompetanse som forbereder og kvalifiserer dem til livet etter soning. Arbeids- og skoletilbud må være oppdatert i forhold til samfunnet utenfor fengselet og benytte seg av ny informasjons- og datateknologi. Det er også viktig at innsatte får kompetanse til å takle fengselshverdagen. Det ble poengtert av Hammerlin i 1994 (Hammerlin, 1994) og er like gyldig fortsatt. Innsatte må også få mulighet til forsoning med familie og nærmiljø. De trenger å få bearbeidet savn, sorg og skyldfølelse. Innsatte må få anledning til å få bevisstgjort, sette ord på og håndtere paradokser og spenninger knyttet til den relative frihet og frihetsberøvelsen. Vi støtter forslaget til Alnæs (2006) om obligatorisk tilbakeføring til samfunnet fra lukket fengsel via åpent fengsel. Hensikten er å styrke de innsattes mulighet for å leve uten kriminalitet etter soning.

Basert på denne rapportens funn ser vi det som sentralt å få mulighet til å forske mer på hvordan de innsatte erfarer livet etter soning på Bastøy. Hvordan klarer de seg ute i samfunnet? Har oppholdet på Bastøy styrket dem i å klare livet utenfor på en bedre måte? I så fall, hvordan og hvorfor? I første omgang vil det være interessant å følge en gruppe innsatte som har fulgt det nye løslatelseskurset før de løslates, og etter løslatelse. Et sentralt spørsmål vil da være hvordan de opplever effekten av løslatelseskurset. Har det vært til hjelp? Hva annet kunne vært nyttig som forberedelse til løslatelse? Andre sentrale spørsmål er hvordan løslatelseskurset blir påvirket av de innsattes planlagte deltakelse i utforming og innhold. Kan det ut fra disse erfaringene utformes metoder og teorier for hvordan løslatelseskurs for innsatte best mulig kan utvikles og gjennomføres?

1.0 Innledning

1.1. Studiens bakgrunn, målsetting og forskningsspørsmål

Hovedhensikten med studien er å utforske og beskrive forhold ved Bastøy fengsel som virker helsefremmende. Studien søker å utvikle systematisert og forskningsbasert kunnskap om disse erfaringene, samt å antyde hvordan denne kunnskapen kan nyttiggjøres i det videre arbeidet med å utvikle helsefremmende fengsler. En annen hensikt med studien er å forstå mer om hvordan Bastøy fengsel drives for å få en tilstrekkelig kunnskapsbakgrunn til å utvikle en større forskningssøknad med fokus på Bastøy fengsel.

Vi har arbeidet ut fra følgende forskningsspørsmål:

- 1) Hvordan kan Bastøy beskrives og forstås som et helsefremmende fengsel?
- 2) Hvordan kan soning ved Bastøy styrke de innsattes mestringsressurser og empowerment?

1.2. Rapportens organisering

Etter dette innledningskapittelet presenteres studiens bakgrunn i kapittel 2. I kapittel 3 redegjøres det for studiens teorigrunnlag med fokus på helsefremmende fengsler, recovery og empowerment. Dessuten presenteres en del litteratur om Bastøy fengsel. Kapittel 4 beskriver studiens metodiske tilnærming. Kapittel 5 beskriver settingen Bastøy fengsel. I kapittel 6 presenteres resultater fra fokusgrupper med de innsatte. I kapittel 7 blir funnene drøftet i tillegg til at det gjøres en metodediskusjon. Kapittel 8 presenterer noen konklusjoner, implikasjoner for praksis og forslag til videre forskning.

2.0 Bakgrunn

2.1 Innsattes helse- og levekår

Det er vel kjent at straffedømte generelt har en rekke levekårsproblemer. Flere norske studier av innsattes og tidligere innsattes livssituasjon viser en klar overrepresentasjon av økonomiske og sosiale problemer, vanskelige livsforhold, arbeidsløshet og fysiske, psykiske og rusrelaterte helseutfordringer (Friestad & Skog Hansen, 2004; Jensen, 2013; Cramer, 2014; Revold, 2015; Bukten, Stavseth, Skurtveit, Kunøe, Lobmaier & Lund, 2016). Mange domfelte opplever å være utenfor samfunnsfellesskapet (Revold, 2015). Fengselsopphold reduserer ofte selvtilliten hos de innsatte. De mister håpet om framtiden og opplever at andre ser ned på dem (Evans, Pelletier & Szkola, 2017). Levekårsundersøkelsen fra 2014 (Revold, 2015) viser at en høy andel domfelte har lav tillit til andre mennesker generelt. De har ofte negative erfaringer knyttet til det å stole på andre mennesker. Det kan være en konsekvens av livet de har levd. Det kan også være en konsekvens av tidligere lovnader som ikke er blitt holdt av ansatte i det offentlige. Mange løslatte mangler et sosialt nettverk, og ensomhet er et uttalt problem (Jensen, 2013). Når straffedømte løslates, er tilhørighet et viktig aspekt, og en av årsakene til at mange velger å forbli i et kriminelt miljø.

En rapport fra Kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri i Helseregion Sør-Øst (Cramer, 2014) fant at forekomsten av psykiske helseproblemer blant straffedømte i fengsel i Norge er betydelig høyere enn i befolkningen ellers. Mange hadde flere psykiske helseutfordringer samtidig. Falck (2015) antyder at opptil 85 prosent av de innsatte kan ha ulike former for psykiske helseproblemer og rusavhengighet. De samme mønstrene knyttet til innsattes livssituasjon og helseutfordringer, er funnet i skandinaviske studier (Sandvall 2011; Ahlström & Edström 2015; Olesen, 2014). Fengselsstraff kan ofte forverre situasjonen for rusavhengige personer ved at det kan forsterke behovet for å være tøff, avvise autoriteter og skape en opplevelse av fremmedgjøring. Etter at de kommer ut av fengsel, opplever mange et betydelig kultursjokk og går tilbake til rusen (Cloud & Granfield, 2008). Det er krevende å bygge opp et nytt nettverk uten rus og kriminalitet, skaffe seg nye meningsfylte aktiviteter og bli integrert i samfunnet. Blir man gående isolert og ensom uten kontakt med andre, er det lett å falle tilbake til rusmiljøet (Denney, Tewksbury & Jones, 2014).

2.2 Det norske straffesystem og kriminalpolitiske føringer

Kriminalomsorgen er etaten som gjennomfører straffereaksjoner på vegne av staten. Kriminalomsorgen er underlagt Justis- og beredskapsdepartementet og styres av Kriminalomsorgsdirektoratet. Kriminalomsorgens samfunnsoppdrag er å gjennomføre straffereaksjoner på en måte som er betryggende for samfunnet og som motvirker straffbare handlinger. Den skal også tilrettelegge for at den domfelte kan gjøre en egen innsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster.

Kriminalomsorgens målsetting er i hovedsak todelt. På den ene siden skal man sørge for gjennomføring av straff som er pådømt i domstolene, samt stille varetektsplasser til disposisjon for politiet. På den andre siden skal man hjelpe den domfelte tilbake til samfunnet. Det er særlig fokuset på den sistnevnte målsettingen som skiller Norge fra de fleste andre land. Tilbakeføring til samfunnet har lenge vært en bærebjelke i det norske rettssystemet. Satsingen på reintegrering ble styrket da «Tilbakeføringsgarantien» kom i 2005 og ble lansert i Soria Moria erklæringen (2005:68). Garantien understreket samfunnets forpliktelse til å reintegrere lovbrutere. Den stadfestet at alle innsatte, hvis relevant, ved løslatelse skulle få tilbud om arbeid, utdanning, bolig, tilgang på helsetjenester, rusbehandling og gjeldsrådgivning. Målet med garantien var å redusere tilbakefall og styrke de innsattes evne til å leve et lovlydig liv etter soning.

Kriminalomsorgen skal også gjenspeile verdiene for norsk kriminalpolitikk. Den bygger på verdier som rettssikkerhet, humanisme og likebehandling. Disse prinsippene slås fast i Stortingsmelding 37 «Straff som virker» (2007-2008). Denne meldingen er fortsatt førende for arbeidet som gjøres i Kriminalomsorgen i dag. Meldingen stadfester viktigheten av gode løslatelsesprosesser i samarbeid med andre aktører som et ledd i arbeidet med samfunnssikkerhet. Meldingen har som hovedbudskap at straff skal gjennomføres slik at færre lovbrutere begår nye kriminelle handlinger etter soning. Meldingen framhever at god rehabilitering krever en planmessig gjennomføring av straffen. Det innebærer kontinuitet og koordinering av tiltak i en «sømløs» straffegjennomføring, uten skott mellom fengsel og fromsorg.

Stortingsmelding 37 poengterer også at Norge skal være et foregangsland når det gjelder å ivareta menneskerettighetene knyttet til straffegjennomføring og rehabilitering. I følge meldingen er arbeidstrening, skole, kulturtilbud, fritidsaktiviteter og motivasjonsarbeid kriminalomsorgens viktige virkemidler i rehabiliteringen av domfelte. Meldingen poengterer

videre at styrking av normalitetsprinsippet innebærer å legge til rette for en fengselshverdag som i størst mulig grad gjenspeiler samfunnet ute. I denne sammenheng blir *landsbyfengslet* trukket fram som en treningsarena for livsmestring. I meldingen blir det framhevet at Bastøy fengsel har likhetstrekk med *landsbyfengslet*. Et landsbyfengsel gir, ifølge meldingen, et helhetlig perspektiv på straffegjennomføringen og gir de innsatte innflytelse over viktige beslutninger i eget liv. Dette oppnås ved at de straffedømte får mulighet til å leve mest mulig virkelighetsnært under opplæring, veiledning og kontroll. Det legges vekt på at de får arbeidstrening på en mer samfunnsrealistisk måte. De får vanlig lønn for vanlig arbeid. De får anledning til å betale regninger, kjøpe mat, få botrening og delta i stormøter og konfliktmegling. Fengselslivet skal på denne måten ligne mest mulig på det vanlige livet utenfor murene. Hensikten er at de innsatte blir i stand til å leve et liv som gode samfunnsborgere når de løslates.

I Meld til St.12 (2014- 2015) «Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen» heter det:

«Det humanistiske menneskesynet norsk kriminalomsorg bygger på, viser til at mennesker er likeverdige, har egenverdi og er skapende. Mennesket er unikt og ukrenkelig. Dette innebærer at den enkelte har rett til å ta egne valg og er ansvarlig for konsekvensene av de valgene som tas. Den domfelte eller innsatte skal være aktør i sitt eget liv, både under og etter straffegjennomføringen. Straffegjennomføring både i fengsel og i samfunn bygger på dette» (s. 32).

Så vel norsk som skandinavisk strafferettslig praksis har høstet stor internasjonal interesse. De nordiske landenes straffesystem beskrives gjerne som humane, sosiale straffemåter der menneskerettighetene ivaretas, der de innsatte har likeverdig tilgang på velferdsgoder osv. Sammenlignet med andre lands straffesystem beskrives de nordiske landenes straffesystem som at de har en straffekultur som skiller seg ut ved å være human og at de ivaretar de innsattes velferd og borgerrettigheter (Smith & Ugelvik, 2017). Utenlandske forskere beskriver det nordiske straffesystemet som «det skandinaviske unntaket» (Pratt & Eriksson, 2014). Pratt og Eriksson framhever at en viktig grunn til å bruke begrepet det 'Skandinaviske unntaket', er den sterke ivaretagelsen av normalitetsprinsippet og at de innsatte betraktes som borgere. Selv om de innsatte har gjort kriminelle handlinger, beholder de sin borgerstatus og sine borgerrettigheter.

Men på tross av gode intensjoner om humanistiske soningsforhold, finner vi de senere år en internasjonal tendens i retning av større vektlegging av straff under soningsforholdene i fengselspraksiser. I mange fengsler er soningen blitt preget av hardere, mer hevnorienterte og lukkede regimer (Engbo & Smith, 2012). Det er også forhold som tyder på at humanismen er

under press i norsk fengselspraksis. Erik Såheim (2018) er opptatt av dette i sin bok om Bastøy fengsel. Han hevder at Kapasitetsmeldingen (Meld. St. 12, 2014-15) markerer et brudd med prinsipper og verdier innen kriminalomsorgen. Dette er prinsipper som tidligere har hatt bred tilslutning i norsk politikk. Han framholder at det den siste tiden har kommet bekymringsmeldinger fra fengselsvesenet om utilstrekkelige bevilgninger til å opprettholde aktiviteter som bidrar til en faglig forsvarlig rehabilitering. Han hever at det er tegn på at den gode relasjonen mellom innsatte og ansatte, som er basis bl.a. for mye av sikkerhetsarbeidet i norske fengsler, er svekket i flere av dagens fengsler. Han poengterer at vår nåværende regjering viser stor vilje til å etablere flere fengselsplasser, men han hevder at den har liten forståelse for de faglige og organisatoriske forutsetninger som ligger til grunn for god fengselsdrift. Han konkluderer med at det er stor fare for at vi får flere, men dårligere fengsler.

2.3 Høysikkerhets- og lavsikkerhetsfengsel

I all hovedsak skiller man i Norge mellom fengsler med høyere sikkerhetsnivå og fengsler med lavere sikkerhetsnivå. Innenfor de ulike kategoriene finnes ulike typer enheter og avdelinger. Fengsel med høyere sikkerhet har avdelinger som har særlig høyt sikkerhetsnivå. Det finnes også anstalter som gjennomfører forvaringsstraff. Kriminalomsorgsmeldingen "Straff som virker" beskriver fengsler med høyt sikkerhetsnivå med at de har en mur eller høyt gjerde rundt hele fengselsområdet. Videre er alle dører låst. Når de innsatte ikke er i arbeid, på skole eller deltar i fritidsaktiviteter under kontroll av fengselsbetjenter, er de innelåst på cellene sine. Cellene undersøkes av betjenter hver dag. Bruk av telefon er sterkt begrenset, og samtalene kan avlyttes. Besøk er begrenset til en time per uke og kan overvåkes. Hammerlin (2008) hevder at høysikkerhetsfengsler hverken tilbyr hensiktsmessige arenaer for trening av dagliglivets ferdigheter eller er gode arenaer for å utvikle tillitsrelasjoner. Hammerlin framholder at fengselshverdagen er styrt til minste detalj og er preget av en disiplinerings-, kontroll- og kravstruktur med umyndiggjøring, fysisk og sosialt lukkede rom som avviker fra det vanlige liv. Både Hammerlin (2008) og Mjåland (2015) poengterer at maktforholdet mellom innsatte og fengselsansatte er asymmetrisk. De ansattes motstridende rollefunksjoner som hjelper og som kontrollør skaper tillitsproblemer. I en engelsk studie (Liebling, 2011) om innsattes opplevelser av å sone lange fengselsdommer, beskrev de innsatte følelser av maktesløshet og mistillit til både ansatte og andre innsatte i fengselet.

Under paraplyen fengsel med lavere sikkerhetsnivå finnes også fengsler som er typiske arbeidsleirer der de innsatte soner korte dommer. En annen type lavsikkerhetsfengsel er «tilbakeføringsfengsler». Dette er fengsler som har innsatte som skal sone siste deler av lengre dommer, som målgruppe. Rundt en tredel av fengselssengene i Norge er i fengsel med lavere sikkerhet. Innsatte kommer gjerne til «tilbakeføringsfengsler» når de har sonet en del av dommen på høyt sikkerhetsnivå. Det forutsetter at de har god oppførsel og har vist vilje til endring (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012). Da blir vedkommende som regel klassifisert som å ha «god progresjon» og kan søke seg til fengsel med lavere sikkerhetsnivå. Alnæs (2006) peker på at åpne fengsler (altså tilbakeføringsfengsler) har et større rehabiliteringspotensiale enn lukket fengsel. Han hevder at det skyldes det åpne fengselets tilknytning til det ordinære samfunnet. De innsatte i åpne fengsler får oftere turer ut fra fengselet i form av fremstillinger, oftere permisjoner og flere besøk enn hva innsatte får i et lukket fengsel. Videre mener han det er langt færre inngripende kontrolltiltak i det åpne fengselet.

3.0 Studiens teorigrunnlag

3.1. Helsefremmende fengsel

Ideen om å fremme helse i fengsel har et tvetydig innhold. Tradisjonelt har det å arbeide med innsattes helse hatt en sterk biomedisinsk betydning. Hovedfokus har vært på å behandle sykdom og å hindre at sykdom oppstår under fengselsoppholdet. Helse vil dermed hovedsakelig forstås som fravær av sykdom.

Konseptet «Helsefremmende fengsel» setter en systemorientert, økologisk forståelse på helse. I et helsefremmende perspektiv er helse nært knyttet til begrepene livskvalitet og velvære. Denne forståelsen er basert på at helse fremmes og utvikles der hvor folk lever sine daglige liv. Det kan være i hjemmet, på skolen, arbeidsplassen eller i fengselet (Schriven & Hodgins, 2012; Green, Tones, Cross & Woodall, 2015). Folks helse er videre uløselig koplet til samfunnsfaktorer som for eksempel inntekt, utdanning, arbeid og arbeidsvilkår og bolig. Å fremme innsattes helse gjennom konseptet «helsefremmende fengsel», innebærer at perspektivet på «hvordan vi har det», må utvides fra forhold knyttet til det enkelte individet, til grupper, politikk og retningslinjer innen fengselet og utenfor, til arbeid, fritid og fremtidsmuligheter (WHO, 2009).

Begrepet helsefremmende fengsel brukes ofte i europeisk litteratur. Gatherer, Møller og Hayton (2009) definerer helsefremmende fengsel som (vår oversettelse):

Et sted for ufrivillig oppbevaring der trusler mot de innsattes helse er redusert til et minimum. Det innebærer at sentrale fengslesoppgaver som ivaretagelse av sikkerhet foregår i en omsorgsfull atmosfære. Det betyr å anerkjenne den enkelte innsattes verdighet og menneskerettigheter. Og det innebærer at helsetjenester tilbys på samme nivå og på samme profesjonelle måte som i samfunnet ellers. Et helsefremmende fengsel har en helhetlig tilnærming der fremming av helse og velferd er normen (s. 89).

Ifølge Dixey og Woodall (2011) er det primært i land med sosialliberale demokratier som fører an i det å ha en human straffegjennomføring. Samtidig er realiseringen av helsefremmende fengsel fortsatt i en tidlig fase. Å innføre helsefremmende tilnærminger i fengsel er preget av en rekke institusjonelle barrierer når det gjelder gjennomføring.

Woodall, Dixey og South (2013) viser hvordan nøkkelbegreper som valg, kontroll og empowerment, som vi kjenner fra den helsefremmende diskursen, kan anvendes i en

fengselskontekst. De konkluderer med at forholdene i fengselssettingen må bidra til å fremme innsattes empowerment. De framhever at soningsforholdene må legge til rette for at de innsatte får ansvar, valg og kontroll over sin rehabiliteringsprosess, framfor at de blir maktesløse og mister evner og kompetanse.

Baybutt, Hayton og Dooris (2010) hevder at fengsler kan være et viktig sted for å motvirke ulikhet i helse. De framholder at fengsler har store muligheter til å sette fokus på helsemessige og sosiale forhold hos de innsatte. Basert på WHO-strategien for helsefremmende settinger (WHO, 2009), har man internasjonalt og nasjonalt gått aktivt inn for å se fengsler som nøkkelsettinger for å fremme helse. Selv om et fengsel i seg selv ikke er til for å fremme helse, er fengslet av natur et egnet sted for å nå marginaliserte utsatte grupper med store utfordringer som ellers er vanskelige å nå (Baybutt mfl., 2010). For mange innsatte kan opphold i fengslet være deres første møte med et system som kan bidra til å fremme deres ressurser og muligheter til å ta vare på egen helse (Woodall & South, 2012).

Mange innsatte veksler med korte mellomrom mellom det frie livet og fengselslivet. Derfor vil helsefremmende fengsler ha potensiale til å redusere ulikhet i helse gjennom å styrke de fysiske, psykiske og sosiale dimensjoner knyttet til de innsattes helse. Det kan gjøre de innsatte i stand til å adoptere helsefremmende adferd og valg som de kan ta med seg til livet de lever utenfor fengslet. Det er også sannsynlig at det å sette den enkelte innsatte i stand til å ivareta egen helse, vil ha en gunstig effekt på familiemedlemmenes helse etter soning.

De innsatte skal ikke oppholde seg i fengsel lenger enn nødvendig. Derfor må helsefremmende fengsler også fokusere på forberedelse til livet etter soning. Ottawacharteret framhever betydningen av å skape støttende miljøer, å styrke innsatsen i lokalsamfunnet og å utvikle personlige ferdigheter (WHO, 1986). Dette ser vi som viktige prinsipper også i arbeidet for helsefremmende løslatelser. WHO (2013) poengterer at sosiale, økonomiske og fysiske forhold som sosial tilhørighet, opplevelse av trygghet og velvære har direkte påvirkning på helsa vår. Trygge boliger, tilgang på arbeid, andre meningsfulle aktiviteter og lokale helsetjenester for mennesker som kommer ut av fengsel, vil være viktige helsefremmende ressurser.

Green og kolleger (2015) benytter Ottawacharteret (WHO 1986) som egnet rammeverk for å beskrive strategier for å utvikle helsefremmende fengsler. I vår omskriving kan disse strategiene for helsefremmende fengsler se slik ut:

1. Styrke lokalsamfunnets kompetanse i å fremme helse. Fengslet bør danne partnerskap med ulike samfunnsorganisasjoner. Nært samarbeid med bolig- og arbeidsformidling, skole, NAV samt frivillige organisasjoner har betydning for at innsatte blir reintegrert (eller integrert) i samfunnet etter endt soning.
2. Utvikle helsefremmende retningslinjer og policy i fengselet. Fengselets interne policy bør stimulere de innsatte til å gjøre valg som fremmer helse. For eksempel kan det å utvikle et internt system for medvirkning og lokaldemokrati være viktig for opplevelse av å ha kontroll over eget liv og helse.
3. Utvikle personlig kompetanse og ferdigheter. Individuelle ferdigheter og program for helseopplæring bør tilbys i fengslet. Programmene bør innrettes etter de innsattes spesifikke behov, som foreldreveiledning, løslatelseskurs, sinnemestring etc.
4. Skape støttende miljøer. Både det fysiske og det sosiale miljøet må tilrettelegges for å skape støtte og felleskap både mellom innsatte og mellom innsatte og ansatte. Det er også viktig at fengselet bidrar til å fremme støttende miljøer utenfor fengselet, i form av systematisk kontakt med familie, venner, naboer, arbeidsgivere osv.

Innen helsefremmende arbeid forstås begrepet setting som steder eller sosiale kontekster hvor mennesker er engasjert i daglige aktiviteter der både miljømessige, organisatoriske, sosiale og personlige faktorer påvirker helse og velvære. Folk bruker og former sine omgivelser, og er på denne måten aktivt med på å skape eller løse helseproblemer (WHO, 1998). Slik kan man også forstå fengselet som en setting.

Et fengsel er også en arbeidsplass. De ansattes arbeidsmiljø og arbeidssituasjon vil være en viktig del av settingen, og ha betydning for hvordan innsattes helse kan utvikles og styrkes (Henning, Zweber, Bizarro, Tubbs & Reeves, 2016). Poenget er, kort sagt, at «alt henger sammen med alt», når helse skal styrkes og fremmes i et settingsperspektiv. Det betyr ikke at man kan gjøre noe med alt på en gang. Men det betyr at alle som er involvert, må ha forståelsen for hvordan systemer påvirkes av hverandre, og at endring på et område kan føre til endringer på andre områder (Schriener & Hodgins, 2012).

3.2 Recovery og empowerment i fengsel

I velferdspolitiske føringer om hensikten med straff og i litteratur om straffedømte /innsatte benyttes begrepene rehabilitering og tilbakeføring hyppig. Vi vil her introdusere begrepet recovery for å gi en utvidet forståelse (eller innhold) for hva rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet av innsatte kan innebære. Recovery kan forstås som helsefremmende arbeid på individ og gruppenivå.

Recovery er knyttet til en forståelse av at personer som strever med psykiske helse- og/eller rusproblemer kan komme seg og få det bedre. Det handler om måter å leve livet på som gir håp, trivsel og mulighet til å bidra på tross av begrensinger som disse problemene gir. Recovery innebærer å skape ny mening og sette seg nye mål for livet. Dessuten innebærer recovery det å få og gripe muligheter til å vokse og utvikle seg (Borg, Karlsson & Stenhammer, 2013, Karlsson & Borg, 2017). Recovery kan videre forstås som det å gjenvinne det som er tapt, slik som rettigheter, roller, ansvar, avgjørelsesmyndighet, potensial og støtte. Recovery dreier seg også om bevisstgjøring av hva den enkelte vil med livet sitt, hvordan hun/han kan nå sine mål, og hvem som kan hjelpe til med dette.

Recovery bygger på systematisert erfaringsbasert kunnskap der kontroll over eget liv, åpenhet for hva som hjelper og ikke, rettigheter som innbygger og valgmuligheter fremheves. Dette er i tråd med WHO's Comprehensive Mental Health Action Plan 2013–2020 (WHO, 2013) og i tråd med definisjonen på helsefremmende arbeid.

Ideen om recovery framhever betydningen av å se personen i relasjon til andre mennesker, familie, venner, lokalmiljøet og samfunnet. Recovery dreier seg om sosial tilhørighet, fellesskap og rettigheter som enhver borger har som samfunnsmedlem. Forskjellen mellom helsefremmende perspektiver og recoveryperspektiver er at helsefremmende arbeid retter seg mot hele befolkningen uavhengig av om de trenger tilbakeføring til noe eller ikke. Recoveryperspektivet derimot, retter seg mot det å (på nytt) innta en borgerposisjon på lik linje med andre. Det vil si recovery til et liv som borger, ikke som «fengselsfugl» eller «kriminell». Recoverytilnærmingen har mye til felles med det verdigrunnet vi finner i helsefremmende arbeid. Begge tilnærmingene framhever for eksempel ressursorientering, borgerskap, medvirkning, sosial tilhørighet og empowerment. Begge tilnærminger vektlegger også at helse

er knyttet til sosiale forhold og samfunnsfaktorer som inntekt, utdanning, arbeid, arbeidsvilkår og bolig.

Empowerment er kjent som et kjernebegrep innen både helsefremmende arbeid og recoverytilnærmingen. Empowerment handler om å styrke folks muligheter til å ha kontroll over viktige sider ved livet. Helsedirektoratet (2014) definerer empowerment som:

«En prosess som gjør mennesker i stand til å øke sin kontroll over egen helsetilstand og til å forbedre egen helse. Prosessen må ta utgangspunkt i menneskets egne ressurser og evne til å kontrollere eget liv, gitt at de gis makt eller autoritet, gjøres i stand til og tillates å delta i sentrale vurderinger og valg» (s. 30).

Empowerment har fokus på at personer eller grupper som er i en avmaktssituasjon, skal kunne opparbeide seg kraft og styrke til å komme seg ut av avmakten. Gjennom mobilisering skal de bli i stand til å få kontroll og styring over eget liv (Askheim & Starrin, 2007). Et grunnleggende poeng innen empowerment er bevissthet om hvordan samfunnsmessige forhold påvirker egen livssituasjon. Det legges også vekt på å skape forståelse for at andre mennesker eller grupper som er i lignende situasjoner, opplever avmakt. Å utvikle en slik bevisstgjøring kan skape grobunn for handling hos personer og grupper som opplever avmakt (Askheim & Starrin, 2007).

Det er vel kjent at empowerment og helse er tett sammenvevd. Men er fengselsliv og empowerment forenlig? Uansett hvor menneskevennlig et fengsel legges opp, handler et fengsel om å frata folk friheten. Det betyr at innsatte ikke kan få full kontroll over alle faktorer som har betydning for dem, og det betyr at maktulikhet nødvendigvis er en del av strukturen. Det hevdes likevel at hvis fengsler skal utvikle seg i helsefremmende retning, må fokus på empowerment være en uløselig del av strategien. I følge Woodall og South (2012) kan man ikke underslå at makt og tvang er en del av fengselsvesenet, men at i helsefremmende fengsler må det være en grunnleggende forståelse for at unødige maktbruk og tvang kan være direkte sykdomsfremkallende. Makt og tvang må derfor aksepteres som en del av settingen, men må synliggjøres og holdes på et absolutt nødvendig minimum. I alle situasjoner hvor det er mulig, uten å komme i konflikt med straffeutmålingen, bør fengselet som helhet ha empowerment som prinsipp og praksis. Både innsatte og ansatte bør sammen utforske hvordan empowerment kan fremmes innen fengselets rammer.

Empowerment som strategi i folkehelsearbeidet betyr at folk ut fra sin egen situasjon blir i stand til å definere sine egne problemer og finner sine egne løsninger i fellesskap med andre (www.forebygging.no). Helsefremmende fengsler må på samme måte legge til rette for å styrke innsattes ressurser til å leve et så godt liv som mulig, både under og etter soning. Dette innebærer et tydelig fokus på hva det vil si å delta i samfunnet som likeverdig borger og nabo. Empowermentfokuset i tilbakeføring vil også bety at det fokuseres på ressurser og styrke, framfor risiko og vanskeligheter. Den innsatte må få hjelp til å erfare at han eller hun er i stand til å fungere utenfor fengselet i et naboskap og i et samfunn. Jo mer forskjellig fengselssettingen er fra samfunnet for øvrig, jo vanskeligere blir det å trene på det «vanlige» livet. Da blir det også vanskelig å få erfaringer med å lykkes under «vanlige» forhold.

3.3 Tidligere forskning og annen litteratur om Bastøy

Bastøy fengsel har fått stor internasjonal oppmerksomhet på bakgrunn av beskrivelser av soningsforholdene på øya (se for eksempel Stoltz, 2007; Adams, 2010; James, 2013). Bastøy fengsel trekkes fram i kriminologisk faglitteratur som en motvekt til andre mer tradisjonelle fengselspraksiser. Soningsforholdene på Bastøy beskrives som å være preget av åpenhet, humanisme og økologiske perspektiver (Alnæs, 2002; Berger 2016; Pratt, 2008; Shammas, 2014; Smith & Ugelvik, 2017). Kriminologen John Pratt (2008) betegnet for eksempel Bastøy fengsel som «en skinnende juvel i det åpne skandinaviske fengselssystemet». Han framhevet at fengslet legger vekt på å gi innsatte sosial kompetanse og styrke deres ansvarsfølelse.

Det er også skrevet en rekke masteroppgaver om Bastøy fra ulike fagfelt som kriminologi, sosiologi, musikkterapi og sykepleie. Vi har kun funnet en vitenskapelig studie fra Bastøy. Den er skrevet av kriminologen Victor Shammas (2014). Han gjennomførte et tre måneders feltarbeid på øya. Han fant at de innsatte opplevde å ha mye individuelt ansvar under soningen. Han rapporterte også at de innsatte beskrev angst og bundethet under soningen, og de var ambivalente til soningsforholdene. Han konkluderte med at de innsatte tidvis opplevde friheten på øya som paradoksal og bittersøt.

I 2015 gjorde forskeren Sarah Lewis fra Portsmouth Universitet en fotostudie ved Bastøy fengsel. Hensikten med studien var å utforske de mest verdifulle aspektene ved fengslet, sett fra både innsattes og ansattes perspektiv. Innsatte og ansatte tok bilder og skrev korte tekster om situasjoner de opplevde som verdifulle under henholdsvis soningen og arbeidsdagen i

fengslet. Det ble laget en upublisert bildebok fra studien. I boka er følgende sentrale verdier for Bastøy beskrevet: utvikle og ivareta positive relasjoner, ha kontakt med naturen, ha mulighet til meningsfullt arbeid, erfare indre fred, vokse som person, ha mulighet til å gi slipp på negative tanker og følelser, oppleve glede, holde seg i form, oppleve følelsen av frihet og normalitet.

Våren 2018 publiserte tidligere fengselsdirektør Erik Såheim boka «Landsbyfengslet på Bastøy. Erindringer og refleksjoner om veien videre» på eget forlag. Her forteller han om utviklingen av Bastøy fengsel som humanøkologisk fengsel. Han diskuterer blant annet fengselssamfunnets indre livsbetingelser og pedagogiske utviklingsmuligheter. Han framhever betydningen av kvaliteten på samspillet mellom innsatte og ansatte som grunnleggende faktorer i et fengsel.

Det finnes en omfattende mengde publikasjoner som omtaler Bastøy fengsel, innen så vel skandinavisk som internasjonal kriminologi. Imidlertid finner vi svært få forskningsbaserte studier. Vi har vi ikke funnet studier om helsefremmende aspekter ved Bastøy fengsel.

4.0 Metodiske beskrivelser av studien

4.1 Gjennomføring av studien

Arbeidet med studien har pågått i perioden april 2017 til juli 2018. Fokusgruppe-intervjuene ble planlagt og gjennomført av Liv Hanson Ausland og Ellen Andvig. Liv Hanson Ausland er sosiolog og førstelektor i helsefremmende arbeid og Ellen Andvig er sykepleier og dosent i psykisk helsearbeid. Fengselsdirektør Tom Eberhardt har deltatt i diskusjoner knyttet til det kvalitative analysearbeidet. Han har også deltatt i skrivingen av rapporten. Datainnsamlingen foregikk i mai og juni 2017. Arbeidet med rapporten har tatt i overkant av et år. Det skyldes at de to forskerne ikke har hatt ekstern finansiering til oppdraget. De har skrevet rapporten når de har hatt tid innen rammen av egen forskningstid.

4.2 Dataskapingsmetoder

I studien har det vært lagt vekt på å frembringe systematisert og konkret kunnskap. Vår metodologiske tilnærming til forskningsarbeidet er gjort med dette for øye.

Følgende forskningsspørsmål er undersøkt:

- 1) Hvordan kan Bastøy beskrives og forstås som et helsefremmende fengsel?
- 2) Hvordan kan soning ved Bastøy styrke de innsattes mestringsressurser?

Studien har et kvalitativt og utforskende design. Kvalitativ forskning er egnet til å avdekke menneskelige erfaringer relatert til et spesielt fenomen (Kvale & Brinkman, 2011). I denne studien har vi valgt et utforskende design for å søke ny innsikt i forhold vi vet lite om fra før (Polit & Beck, 2006).

Vi har benyttet flere kilder til datasamling for å få svar på forskningsspørsmålene. De to forskerne har deltatt på en dialogkonferanse med tidligere innsatte (20 personer) og ansatte. Vi har besøkt øya med omvisning og hatt uformelle samtaler med de innsatte. Dessuten har vi hatt flere uformelle samtaler og intervjuer med nåværende og tidligere fengselsledelse. Vi har også benyttet skriftlige kilder om Bastøy. Blant annet har boka til tidligere fengselsdirektør Såheim (2018) bidratt med viktig materiale.

For å få kunnskap om de innsattes erfaringer, ble fokusgrupper med innsatte benyttet. Fokusgruppe som metode har som styrke å legge til rette for åpen diskusjon og refleksjon over spesifikke tema og muliggjøre utdypning og konkretisering (Lerdal & Karlsson, 2008). Gjennom gruppediskusjoner gis deltakerne anledning til å beskrive og reflektere over erfaringer med livet på Bastøy (Barbour & Kitzinger, 1999; Kvale & Brinkmann, 2011).

Erling Krogh fra Norges Miljø og Biovitenskapelige Universitet deltok i utarbeidelsen av prosjektbeskrivelsen til denne studien. Han gjennomførte to dager med deltakende observasjon på Bastøy i juni 2017. Vi fikk en sammenfatning av feltnotatene hans. Hans sammenfatning er sammenfallende med det som kom fram i fokusgruppeintervjuene våre. Feltnotatene hans er for øvrig ikke inkludert i denne studiens funn.

4.3 Utvalg og rekruttering

Studiens deltakere ble rekruttert fra innsatte ved Bastøy. For å kunne delta, måtte deltakerne lese informasjonsskrivet som var utarbeidet for studien og signere samtykkeerklæringen som er vedlagt denne rapporten. Inklusjonskriterier var innsatte over 18 år som var samtykkekompetente. De måtte ha norskferdigheter til å kunne gjennomføre fokusgruppeintervjuet på norsk.

Det var arbeidslederne av tre arbeidsgrupper som delte ut informasjonsskrivene (se vedlegg 3) til mulige deltakere blant de innsatte. De som ønsket å delta, kontaktet deretter sin arbeidsleder. Vi avtalte tid og sted for fokusgruppeintervjuene med arbeidslederne. Arbeidslederne tilrettela med lokaltid og enkel servering. I fokusgruppene deltok tilsammen 27 menn. En tematisk intervjuguide relatert til deltakernes subjektive erfaringer med fengselslivet ble benyttet (se vedlegg 4).

Alderen på de som deltok i fokusgruppene, var fra ca. 20 år til 60 år. Oppholdstiden deres på Bastøy ved intervjutidspunktet varierte fra et par uker til flere år. Ulike kriminelle straffesaker var representert i utvalget. Deltakerne hadde også varierende lengde på dommene sine. De tre fokusgruppene representerte tre ulike arbeidslag.

4.4 Gjennomføring av fokusgruppeintervjuene

Fokusgruppeintervjuene foregikk på de tre respektive arbeidsplassene. De ble lagt i forkant av eller etterkant av deltakernes lunsjpause, slik at det i minst mulig grad forstyrret arbeidet. Temaene i fokus i intervjuene var basert på forskningsspørsmålene og intervjuguiden. I de tre fokusgruppene hadde vi tilnærmet lik fremgangsmåte, hvor vi startet med å informere om hensikten med studien og de forskningsetiske forhold slik det beskrives i vedlegg 1 og 2). Deretter inviterte vi til diskusjon og refleksjon over et åpningsspørsmål: Kan du fortelle litt om erfaringer du har med å være på Bastøy?

Det var lett å få deltakerne i tale. Ut fra det innledende temaet kom de fram med ulike erfaringer. Vi fulgte opp med invitasjon til å komme med konkrete eksempler og nyanser. I situasjoner der det var noen som forble stille i deler av intervjuet, forsøkte vi å trekke personene med, slik at vi kunne få erfaringer fra alle. Deltakerne fikk ofte assosiasjoner fra hverandre. I alle de tre gruppeintervjuene var det stor aktivitet og engasjement. Fokusgruppeintervjuene ble tatt opp på lydfil og transkribert verbatim. To av fokusgruppeintervjuene varte 90 minutter og ett varte i 60 minutter.

4.5 Dataanalyse

De transkriberte intervjuene utgjorde til sammen 75 sider tekst. Fokusgruppeintervjuene ble analysert ved bruk av tematisk analysemetode (Braun & Clarke, 2006). Begge forskerne leste innledningsvis de tre intervjuene hver for seg for å bli kjent med dataene og danne seg et helhetsinntrykk av hvert enkelt intervju. Vi søkte å være åpne for erfaringene som ble beskrevet, se likheter og kontraster i intervjuene og være refleksive og dvelende i forhold til egen for forståelse. Forskerne utarbeidet hver sin skriftlige, tentative analyse. Arbeidet foregikk slik at hver enkelt noterte ned foreløpige ideer og temaer knyttet til data i hvert av de tre intervjuene. Det var ideer og tema som var meningsfulle i forhold til forskningsspørsmålene. Teamene ble organisert som foreløpige meningsbærende enheter, med illustrerende sitater. De meningsbærende enheter ble sett i forhold til hverandre og samlet i tentative koder. Deretter møttes vi og presenterte hver vår analyse for hverandre. Vi diskuterte likheter og forskjeller og kom fram til en avsluttende analyse og tolkning av funn som danner grunnlaget for rapportens kapittel 6.

En tresiders sammenfatning av den foreløpige analysen ble gitt tilbake til deltakerne i fokusgruppene. Dokumentet ble sendt til fengselsledelsen som sørget for at arbeidslederne leverte dokumentet til deltakerne. Hensikten med utsendelsen var å få en informantsjekk. Vi ønsket å få tilbakemelding fra deltakerne om vi hadde forstått datamaterialet riktig. Vi etterspurte også kommentarer og tilføyelser fra deltakerne. Vi mottok ingen kommentarer fra deltakerne.

4.6 Forskningsetikk

Studien ble meldt og registrert hos Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste (NSD) (vedlegg 1). Studien ble også godkjent av Kriminalomsorgen (vedlegg 2).

Forskningsetiske retningslinjer i tråd med Helsinkideklarasjonen ble fulgt (World Medical Association, 2008). Forskerne var spesielt oppmerksomme på å ivareta de etiske prinsippene om informert samtykke, retten til privatliv, respekt for personlig integritet og ikke skadeprinsippet. Vi tok hensyn til deltakernes sårbarhet knyttet til det å være i en tvangssituasjon. Det krever spesiell varsomhet i intervjusituasjonen. I utgangspunktet ønsket vi å ta kontakt med tillitsvalgte for de innsatte for å informere om studien. Men på det aktuelle tidspunkt var det ingen aktuelle tillitsvalgte. I stedet ble studien presentert for Øyrådet der både representanter for de innsatte og ansatte deltok. Forskerne la vekt på å samarbeide med ledelsen i fengslet og lederne i arbeidsgruppene om tidspunkt for fokusgruppeintervjuene slik at gjennomføringen av studien ikke ble en belastning for den daglige driften av fengselet.

Alle deltakerne ble informert om studiens bakgrunn og hensikt via det skriftlige informasjonsmaterialet (vedlegg 3). I tillegg fikk de muntlig informasjon fra fengselsledelsen. Informasjonen dreide seg om studiens hensikt og om hva det innebar å være med i studien. Det ble også poengtert at deltakelse var frivillig og at de som valgte å delta, kunne trekke seg på ethvert tidspunkt og be om at deres opplysninger ble slettet. Det ble presisert at dersom noen ville trekke seg, ville det ikke få noen konsekvenser for deres soningsopplegg på Bastø. Det ble innhentet skriftlig samtykke til deltakelse fra alle intervjupersonene (vedlegg 3). Ved oppstart av fokusgruppeintervjuene ble det på nytt redegjort for studiens hensikt og bakgrunn og at deltakerne kunne trekke seg fra studien og be om at deres opplysninger ble slettet. Rapporten er skrevet på en måte som skal ivareta deltakernes anonymitet.

5.0 Bastøy fengsel som setting

I dette kapittelet beskriver vi Bastøy fengsel som setting. Kapittelet er viktig for å forstå forskningsspørsmålet: Hvordan kan Bastøy beskrives og forstås som et helsefremmende fengsel? Beskrivelsen av settingen er organisert i følgende tema: 1) Fra oppdrageranstalt til fengsel, 2) Bastøys verdigrunnlag, 3) Organisering av fengslet, 4) Arbeidsdrift, 5) Bastøy som landsbyfengsel, 6) Samskaping og lokaldemokrati.

5.1 Fra oppdrageranstalt til fengsel

Midt i Oslofjorden utenfor Horten ligger Bastøy, en øy på rundt 2300 mål. Fra 1900 og frem til begynnelsen av syttitallet drev staten en «Oppdragelsesanstalt for forsømte gutter» med vekslende regimer på øya. Fortellingene om umenneskelige forhold fra denne tiden er mange, og noe er filmatisert i spillefilmen «Kongen av Bastøy» fra 2010.

Etter nedleggelsen av guttehjemmet ble det startet fengselsdrift på øya. Fengselet var i begynnelsen en avdeling under Oslo kretsfengsel, men ble senere et selvstendig fengsel. Bastøy fengsel tilhører i dag kategorien «fengsel med lavere sikkerhetsnivå». Antallet innsatte er 115 og alle er menn. De soner (pr. februar 2018) en gjennomsnittsdøm på 6,5 år. Ingen sitter der i varetekt. Alle har vært gjennom rettsapparatet og er dømt for den straffbare handlingen de er fengslet for. Den største gruppen innsatte er dømt for vold- og narkotika-forbrytelser. Det finnes også innsatte som soner dommer for drap, sedelighet og økonomisk kriminalitet. De fleste har tidligere sonet i fengsel med høyere sikkerhetsgrad. De aller fleste søker seg til Bastøy for å sone den siste delen av dommen, og gjennomsnittstid på Bastøy er 1,6 år. Dette plasserer fengselet i den delen av lavsikkerhetsfengsler som kalles «tilbakeføringsfengsel». Domfelte som kommer til Bastøy, skal i utgangspunktet ha et mål om endring og tilbakeføring til samfunnet. De fleste innsatte ved Bastøy blir løslatt eller overført videre til overgangsboliger, institusjoner, hjemmesoning eller prøveløslatelse med oppfølging av Kriminalomsorg i frihet.

5.2 Bastøy fengsels verdigrunnlag

I følge fengselsledelsen er verdigrunnlaget til Bastøy fengsel inspirert av tenkning innen helsefremmende arbeid, humanøkologi og humanisme. Humanøkologien er opptatt av forholdet mellom mennesker og deres sosiale og kunstige skapte miljøer og fokuserer på hvordan

mennesker samvirker og påvirkes av hverandre og naturen. Det legges vekt på å skape, bruke og forvalte ressurser for kreativ tilpasning, menneskelig utvikling og bærekraftige miljøer (jfr. Bubolz & Sontag, 2009).

Fengselsledelsen presiserer at alle ansatte i Bastøy fengsel forventes å ha kompetanse, forståelse og fokus på relasjoner og hvordan de påvirker og påvirkes av hverandre. Det forventes også at alle ansatte har respekt for hvordan de bruker og forvalter naturen på øya. I 2007 utnevnte Bastøy seg til verdens første humanøkologiske fengsel. Fengselet har lagt om til økologisk jordbruk. Det produseres økologisk mat, avfall sorteres og blir gjenbrukt, og bruken av fossile brensel er blitt redusert. Oljefyrer er blant annet byttet ut med vedkjeler. Solceller er tatt i bruk som oppvarming av bolighus.

Ledelsen framhever at ansvarstrening står sentralt i humanøkologien. Gjennom å ta ansvar for naturen og omgivelsene skal de innsatte lære å ta ansvar for seg selv, handlingene sine og fremtiden. Ideen er at innsatte skal bli motivert til å endre atferd gjennom å bo i et miljø som gir dem ansvar, utfordringer og krav. Derfor er ledelse og ansatte opptatt av å gi ansvaret for arbeidsoppgaver til innsatte. De framhever også at de innsatte selv skal ha ansvar for sin egen tilbakeføringsprosess. Det er de som må ta valgene når det gjelder eget liv. Det er ikke fengselsbetjenten, verksbetjenten eller sosialkonsulenten som skal tilbakeføre den innsatte til samfunnet, men de har en viktig støttefunksjon og rolle som samarbeidspartner overfor de innsatte.

Ledelse og ansatte legger også vekt på at de innsatte skal møte gode rollemodeller og tydelige verdier. Det satses på tilbud om utdanning og arbeidstrening for de innsatte. I følge fengselsledelsen er det viktig å skape best mulig utviklingsmuligheter for den enkelte for på den måten å legge et grunnlag for mulig endring.

5.3 Organiseringen av fengslet

Bastøy fengsel er ledet av fengselsleder som utgjør ledergruppen sammen med assisterende fengselsleder, inspektør og driftssjef. Fengslet er hovedsakelig delt i fire avdelinger. Det er vakta, straffegjennomføringsavdelingen, administrasjonen og arbeidsdriften.

Vakta ledes av en fengselsinspektør som har ansvar for sikkerheten på øya. Betjenter driver miljøarbeid blant de innsatte og er deres primærkontakt. Vakta er bemannet hele døgnet. Hver ettermiddag reiser hoveddelen av betjenter og andre fengselsansatte tilbake til fastlandet med fergen. Kun fire betjenter blir igjen om natta og i helger.

Straffegjennomføringsavdelingen utfører saksbehandling og rådgiving. Her arbeider jurister og sosialarbeidere. Rusmestringsenheten på Bastøy tilhører denne avdelingen. Rusmestringsenheten har som mål å arbeide for gode løslatelser og ivareta den innsattes rettigheter både under og etter soning. Her kan innsatte med rusproblemer arbeide med mestringsstrategier for rus og forberedelse til løslatelse knyttet til egen bolig, jobb og utdanning. Enheten har tre ansatte, en leder med fengselsfaglig bakgrunn og to ruskonsulenter med utdanning og erfaring innen rus og psykisk helse. Enheten er organisert som en egen del av fengselet i et eget hus, der åtte innsatte bor sammen og deltar i et rusmestringsprogram. De innsatte på rusmestringsenheten følger samme rutiner og regler som andre innsatte.

Ved **administrasjonen** arbeider de ansatte hovedsakelig med økonomi og personal. Både straffegjennomføringsavdelingen og administrasjonen er ledet av assisterende fengselsleder. Ved Bastøy er det lagt opp til tverrfaglig samarbeid, der de ansatte representerer forskjellige yrkesgrupper og innehar forskjellige roller. De kan inneha roller som kontaktbetjent, arbeidsleder, veileder, kontrollør, samtalepartner, tilrettelegger osv.

Arbeidsdriften ledes av driftssjefen. Arbeidsdriften sysselsetter de innsatte i ulike underavdelinger. Underavdelingene er landbruk, teknisk, kjøkken/butikk og maritim avdeling.

Landbruksavdelingen består av sauefjøs, stall, kufjøs, gartneri og skogbruk. Sauefjøset har 17 sauer og produserer sauekjøtt til eget kjøkken. Arbeidet består av fôring, assistanse ved saueklipping og lamming, strøing i bingene, utkjøring av møkk og tilsyn. Det jobber en innsatt som røkter i sauefjøset. I lammingsperioden arbeider det seks personer i turnus.

Stallen har seks arbeidshester. Arbeidsoppgavene dreier seg om pløying, harving, gjødsling og såing i kjøkkenhagen. Vinterstid kjører hestene tømmer fra skogen til sagbruket. Ellers kjører hestene varer til og fra ferga. Andre oppgaver er daglig fôring, stell av hestene, møkking og strøing, vedlikehold av stall, gjerder og seletøy. Det jobber inntil åtte personer i stallen.

Kufjøset driver spesialisert kjøtt- og livdyrproduksjon med Herefordkuer. Arbeidet består blant annet av stell og tilsyn av dyra, fôring, strøing i bingene, utkjøring av møkk.

På gartneriet dyrkes grønnsaks- og blomsterplanter til planting i kjøkkenhage og blomsterbed. I kjøkkenhagen på ti dekar dyrkes alle typer grønnsaker for salg og til eget kjøkken. Arbeidsoppgavene består i såing, prikling, planting, vanning, lusing, gjødsling, høsting og pakking. I gartneriet arbeider det fra to til syv personer i sommerhalvåret. For øvrig dyrkes det korn, erter, bønner og gras til husdyrene. Arbeidsoppgavene knyttet til denne produksjonen er pløying, harving, såing, tresking, transport, slått og pressing. Andre arbeidsoppgaver består i planting og stell av blomster, beskjæring og plenklipping, vedlikehold av løpebane på idrettsanlegget og stell av gresset på fotballbanen. Arbeidsoppgaver knyttet til skogsdrift er hogging av trær med motorsag, kjøring av tømmer, treplanting og rydding.

Kjøkken/butikkavdelingen Kjøkkenet produserer middag til fengslets innsatte, samt til Horten fengsel. Samtidig sørger de for at ansatte får sin daglige lunsj. Kjøkkenet er godkjent som opplæringsbedrift for institusjonskokkefaget og utdanner kokker med fagbrev. En kjøkkensjef, en kokk og åtte til ti innsatte utgjør staben på kjøkkenet. Butikken selger dagligvarer og kioskvarer til de innsatte. De innsatte som er sysselsatt i butikken, får opplæring i butikkdrift. Det innebærer varebestilling, mottak og kontroll av varer, varelageroppfølging, kalkyler, kassesystemer, salg, kundebehandling samt orden og renhold. Butikken blir drevet av en ansatt og fem til seks innsatte.

Maritim avdeling består av fergen MF "Vederøy", passasjerbåten "Kalven" og et rederikontor på øya. Hovedoppgaven til avdelingen er å sørge for sikker transport av passasjerer og materiell til og fra øya. Årlig fraktes ca 50.000 passasjerer og 2000 kjøretøy med MF "Vederøy". Avdelingen består av seks fast ansatte og ca tolv innsatte som jobber som lettmatroser på fartøyene.

Byggeteknisk avdeling har som hovedoppgave å drifte fengselets bygninger og utføre vedlikeholdsoppgaver i samarbeid med Statsbygg. Avdelingen driver øyas sagbruk og et lite verksted der det produseres diverse trevarer til salg og til internt bruk. Avdelingen har fokus på opplæring i tømrerfaget hvor de samarbeider med videregående skole om tømrerfag VG1, VG2

og VG3. Bastøy er godkjent opplæringsbedrift i tømrerfaget. Byggteknisk har som regel minst en tømrerlærling med kontrakt.

Ved siden av de ovennevnte avdelinger har en rekke forvaltningssamarbeidspartnere arbeidsplass på Bastøy. Disse er helseavdeling og bibliotek fra Horten kommune, en avdeling fra Horten Videregående skole, NAV og prest fra den norske kirke. Helseavdelingen gir de innsatte tilbud om helsetjenester fra sykepleier, sykepleier med videreutdanning i psykisk helse, samt lege, fysioterapeut og tannlege. Horten videregående skole tilbyr opplæring i flere yrkesfag, samt noe oppfølging av privatister. Konkret tilbys blant annet tømreropplæring, naturbruk, matematikk på alle nivå, norsk, engelsk, naturfag, historie, samfunnsfag, fysikk og musikk. Dessuten tilbys norsk og engelsk for minoritetsspråklige, samt grunnleggende lesing og skriving.

5.4 Bastøy som landsbyfengsel

Driften av Bastøy er, som tidligere nevnt, inspirert av ideen om landsbyfengsel. Bastøy er tilrettelagt som en landsby fra tidligere tider. Der er spredte hus og driftsbygninger omgitt av åkrer, enger og skog. Fjæra rundt øya gir muligheter for turgåing, fiske og bading. Med et landsbylignende fengselssamfunn ønsker ledelse og ansatte å bruke de fordelene landsbystrukturen gir i tilbakeføringsarbeidet med de innsatte. De søker å legge til rette for at hverdagen i fengselet skal være så likt det vanlige livet utenfor som mulig. En annen fordel de søker med landsbytilnærmingen, er det de kaller «nabolagsstruktur». Ledelsen er opptatt av at alle innsatte som løslates, skal bosette seg i nabolag ute i samfunnet. De mener at den beste måten å trene på å bo i nabolag på, er å gjøre det i nabolaglignende omgivelser i fengselet. På Bastøy bor de aller fleste innsatte i tradisjonelle norske boliger. Disse boligene ble i sin tid bygget for de ansatte som jobbet på guttehemmet. Bygningsmassen består også av kirke, skole, bibliotek, butikk, landbruksbygninger og verksteder. Alle innsatte må jobbe og/eller gå på skole. I den siste tiden før løslatelse kan den innsatte få innvilget å jobbe eller gå på skole utenfor fengselet.

Det finnes et eget «Blueshus» med musikkinstrumenter de innsatte kan benytte. Fengselet har et godt utstyrt treningssenter, fotballbane, turstier og sykler til de innsattes benyttelse. Det legges også vekt på at de innsatte kan ha kontakt med familie og venner. De innsatte deler seks «gammeldagse» telefonbokser. De betaler for å ringe med telefonkort som selges i butikken.

Telefonboksene er stengt i arbeidstiden og åpne etter arbeidstid. Besøksavdelingen består både av ordinære besøksrom og et eget familiehus. Besøksrommene gir muligheter for de innsatte til å ha familien på besøk inntil en halv dag. Familiehuset kan disponeres av en familie av gangen og besøket kan vare i to dager (lørdag – søndag).

Et landsbyfengsel skal, ifølge ledelsen, stimulere til sosiale fellesskap. Ledelsen er opptatt av å bidra til å skape sosiale fellesskap hvor innbyggerne tar ansvar for naboene, engasjerer seg i nabolaget og bidrar i utvikling og trivsel. Eksempelvis legger ledelse og ansatte vekt på at alle på øya hilser på hverandre når de møtes. Ledelsen framhever også at konflikter mellom innsatte og mellom innsatte og ansatte hører med til livet i fengslet, på samme måte som det gjør blant innbyggere i samfunnet ellers. Det betyr at konflikter ikke nødvendigvis skal unngås, men at de søkes løst og håndtert på best mulig måte og på lavest mulig nivå. Kompetanse i konflikthåndtering for de innsatte fremheves som viktig for å fungere i samfunnet både på øya og utenfor.

Ledelsen er også opptatt av å se utover øyas naturlige grenser når de definerer nabolag. De vektlegger at det utvidede nabolag handler om å bruke lokalsamfunnet utenfor øya og tilrettelegge for at innsatte kan skape gode relasjoner og tilknytninger til sosiale miljøer i det ordinære samfunnet. Et eksempel som fengslesleder forteller om, er den innsatte som fattet sterk interesse for sjakk i fengslet. Etter en tid på Bastøy ble det tilrettelagt for at han kunne delta i sjakkspill i sjakkklubber på fastlandet. Lidenskapen for sjakk tok den innsatte med seg til hjembyen sin etter løslatelse. Slik ble det skapt relasjoner til nye mennesker og sosiale miljøer hvor mennesker med en felles lidenskap utøver en hobby utenfor tradisjonelle kriminelle miljøer.

Fengslet har også regler og restriksjoner. De innsatte må stille opp til fysisk telling to ganger om dagen. Betjenter samler inn urinprøver under morgentellingen. Det gjøres som tilfeldig utvalg blant innsatte med et kjent rusproblem. Det er portforbud fra kl. 23 om kvelden.

5.5 Samskaping og lokaldemokrati

Tanken om å gi ansvar til innsatte kom ikke kun som et resultat av ideologi. Ledelsen erfarte fort at 70 ansatte som skulle drive et fengselssamfunn på en stor øy, ikke strakk til. Fengslet

skulle dessuten være tilnærmet selvforsynt med matvarer fra økologisk landbruk. Økologisk landbruk, med fokus på gjenbruk, lite bruk av kunstgjødsel, med tradisjonell skogsdrift, og hvor husdyrene går ute på beite, krever mange og sterke hender. Da tenkte ledelsen noe som er relativt utradisjonelt innen fengselsdrift, nemlig å gi ansvar for en rekke arbeidsoppgaver til de innsatte. De innsatte er også sysselsatt med arbeid og skolegang utenfor øya, noe som ikke gjør innsatsen til de som arbeider på øya mindre verdifullt. Det finnes også en rekke fritids- og kulturtilbud, både organiserte og uorganiserte.

På Bastøy er ledelsen opptatt av å tilrettelegge for både formell og uformell medvirkning for de innsatte. Et øyråd er etablert for å ivareta formell medvirkning. Øyrådet er et besluttende og rådgivende organ med representanter for innsatte og ansatte. Øyrådet behandler saker som er lagt frem av så vel innsatte som ansatte. Unntaket er personalsaker og saker som strider mot lover og forskrifter for fengselsdrift og straffegjennomføring.

Bruk av dialogkonferanser er også en viktig måte å sikre brukermedvirkning på. På dialogkonferansene møtes innsatte og ansatte for å diskutere aktuelle tema vedrørende verdigrunnlag, drift og soningsforhold. Det arrangeres dialogkonferanser med innsatte som soner i fengselet, og det arrangeres dialogkonferanser med tidligere innsatte. På dialogkonferanser med innsatte diskuteres temaer som fengslets verdigrunnlag og nye ideer til arbeidsdriften. På en slik konferanse ble det bestemt, etter forslag fra en innsatt, at man skulle starte egen butikk på øya. Dialogkonferansene med tidligere innsatte fokuserer gjerne på tilbakemeldinger om hva som fungerte bra og hva som kan bli bedre når det gjelder soningsforholdene på øya. Det har også blitt arrangert innovasjonscamper der innsatte og ansatte har jobbet sammen om nye ideer til produksjon. Blant annet har ideen om produksjon og salg av lavvoer laget av tre, blitt utviklet her.

Kurset «Pappa i fengsel» har blitt utviklet og gjennomført ved Bastøy fengsel etter forslag fra innsatte. En evaluering av kurset (Hansen, 2006) viste at deltakerne fikk større forståelse for hvordan deres kriminelle handlinger rammet familien. Det bidro til at de følte mer ansvar, kommuniserte bedre med ektefelle/samboer og ble mer motivert til å få orden på livet sitt.

Den siste ideen fra innsatte som nå realiseres, kom opp på en dialogkonferanse høsten 2017. Det dreier seg om forberedelseskurs i tilbakeføring for innsatte som skal løslates. Dette kurset ble utviklet og prøvd ut våren 2018 i samarbeid med tidligere innsatte. Her underviser tidligere

innsatte og folk fra hjelpeapparatet. Aktuelle tema er «Familieforventninger» (inkludert forventninger fra partner, familie og papparollen), «Møtet med arbeidslivet» (inkludert arbeidsgivers forventninger, jobbintervju), «Deg selv» (inkludert personlig økonomi, IKT-kompetanse, fritid, førerkort, møte med fromsorgen og med NAV).

6.0 Funn fra den kvalitative studien med de innsatte

Innholdsanalysen resulterte i tre hovedtema som danner bakgrunn for presentasjonen av funnene i dette kapitlet. Overskriftene i hovedtema 2 og 3 er presentert i form av sitater. De tre hovedtemaene er som følger: 1) Overgangen fra «lukka» til soning på øya, 2) «Her stiller vi opp for hverandre», 3) «Her venner vi oss til å delta i samfunnet utenfor».

6.1 Overgangen fra «lukka» til soning på øya

Våre deltakere insisterte på å fortelle oss om forskjellen mellom det de kom fra (fengsel med høyere sikkerhet) og det åpne Bastøyfengslet. De mente at det ikke var mulig for oss som forskere, å forstå det ene uten å ha kjennskap til det andre. Det var viktig for dem å gi oss innblikk i gapene mellom de to ulike systemene. Dette temaet er delt i to undertema; Frihetssjokket og Å være nær friheten og samtidig være berøvet fra den.

Frihetssjokket

Å komme til Bastøy etter lang tid på lukket soning, ble beskrevet som et frihetssjokk som måtte håndteres, både fysisk, psykisk og sosialt. Når en av deltakerne skulle beskrive frihetssjokket, fortalte han om hvordan han reagerte fysisk på å komme til øya etter flere år på «lukka». Han ble svimmel og kastet opp i flere dager når han beveget seg i friluft. Han var vant med bare å gå til venstre i en liten luftegård på fire kvadratmeter. Kroppen hans taklet ikke å bevege seg fritt i åpent rom.

En annen side ved frihetssjokket var det å skulle tenke selv når en kom til Bastøy; «Det var et sjokk å venne seg til å tenke selv». Det opplevdes for mange som en stor overgang fra lukket fengsel der de for det meste var totalt passivisert. Noen hadde brukt lang tid til å venne seg til selvstendigheten og friheten på Bastøy. De var ikke vant med «det å skulle bruke hodet og ordne opp i praktiske ting selv», slik de måtte her. En fortalte at han fortsatt kunne ta seg i å vente på at noen skulle lukke opp døra for ham etter å ha vært et år på Bastøy.

Deltakerne erfarte at overgangen mellom lukket soning og det åpne Bastøy var krevende å håndtere følelsesmessig. En fortalte at han ikke taklet denne friheten. Han ønsket seg tilbake til lukket fengsel: «Jeg takler ikke frihet. Jeg takler ikke at jeg må ta avgjørelser hver dag, synes

at livet er mye enklere i lukket fengsel». Han fikk støtte av andre som fortalte at de visste om flere som ikke tålte friheten på Bastøy, og som hadde valgt å dra tilbake til lukket fengsel.

Samtidig var det tydelig at overgangen fra lukket fengsel til Bastøy var svært kjærkommen for de fleste av deltakerne. På Bastøy opplevde de å leve mer fritt og selvstendig enn i lukket fengsel. De fikk muligheten til å ta valg i hverdagen, knyttet både til hva den enkelte ville gjøre, og hvem de ville være. De fikk også anledning til å ordne opp i eget liv. En innsatt fortalte om hvordan han måtte ta initiativ selv:

«Her må du gjøre alt selv. Du må ringe familien din og spørre: «Vil dere komme på besøk?». Du må gå i vakta og bestille besøksrom og ordne alt. Det er ingen som setter opp møter eller avtaler eller noe som helst. Du må handle mat på butikken. Du må klare deg selv på en måte, da. Leve så normalt som det går an innenfor rammene».

Flere deltakere mente det var en fordel å ha erfart soning i lukket fengsel, for da satte de mer pris på opplegget på øya. Andre framhevet at det var viktig å forstå hva lukket soning gjør med folk, for å forstå hvor stor overgangen er fra lukket fengsel til Bastøy og for å forstå hvor positivt det kan oppleves å sone på Bastøy.

De fortalte at i lukket fengsel ble de fulgt av betjenter overalt: «Vi blir låst inn og låst ut, alt er rutiner, så du blir prega, du blir som en robot nesten». «Du får ikke ta tak i livet ditt, alt blir overstyrt». Det lukkede fengslet ble beskrevet som preget av autoritet, hvor de innsatte ble fratatt sin handlefrihet på de aller fleste områder. De fortalte om å bli frattatt evnen til å tenke selv, ikke kunne ta valg, ikke kunne ta seg av eget liv: «Da blir du hjenedød, du mister din menneskelighet». En annen utdypet: «Mennesker er ikke skapt til å sitte i bur. Hvis du ikke får utfordre deg kreativt, da er man ikke menneske lenger i mine øyne, og da har man ikke noe liv. Da eksisterer du, men du lever ikke». De pekte også på at å være på «lukka» var ødeleggende for selvfølelsen: «du føler du blir behandla som en dritt, du blir trykket lengst mulig ned». Andre fortalte at det lukkede systemet til slutt opplevdes som en frihet:

«De stengte ikke meg inne om kvelden, jeg stengte dem ute. Det er et behagelig liv å stenge alt og alle ute og ikke planlegge, ikke tenke på fremtiden. Man begynner å like det!»

«En blir likegyldig og går inn i en boble»

Å være nær friheten og samtidig være berøvet fra den

I alle tre fokusgruppene kom det fram et tema som kan forstås som paradokset mellom det å være fratatt friheten og samtidig være nær den. De opplevde at på øya hadde de stor frihet, og de hadde mange muligheter for å dra på permisjon. De kunne holde kontakt med familie og venner gjennom besøk og telefonkontakt. Samtidig kom det fram at denne tilsynelatende nærheten til samfunnet utenfor, aktiverte mange følelser. Følelser som var lettere å stenge ute når de var i lukket fengsel, men som det var utfordrende å takle på Bastøy. En sa det slik:

«Å sone her er veldig deilig og hyggelig, men samtidig er det tynge å sone i åpent fengsel enn i lukket fengsel. Fordi at nå får jeg mulighet til å reise ut på perm og ta kontakt med familie og venner på vanlig måte. Men på veien tilbake til fengslet, da kommer følelsene inn. Og det er tøft altså. Det gjør at jeg har ikke lyst til å sone noe mer. Og sånne følelser hadde jeg ikke på lukket fengsel».

En annen pekte på at «det å være på permisjon er den verste straffen». Han fortalte at det var vondt og vanskelig å møte sine kjære i hjemmemiljøet for en kort stund, for så å dra tilbake til fengselslivet. En tredje utdypet dette ved å fortelle om savnet av barna sine. Han kunne ringe dem, men det ble ikke rare kontakten over telefon: «Her kjenner du mer på savnet og lengselen etter hverdagslivet med egne barn. Du kan ringe dem, men du kan ikke være sammen med dem, trøste dem, spise middag med dem». Det kom også fram at det kunne oppleves vanskelig å glede seg over «det gode liv» på Bastøy, mens de der hjemme ikke hadde det så godt. En sa det slik: «Jeg tenker jo på det at jeg kan gå her ute med fiskestanga mi og ha det fint, mens guttungen min ikke kommer seg ut av byen».

Det er tydelig at frihetsberøvelsen opplevdes sterkere og sårere på Bastøy enn i lukket fengsel, fordi kontakten med samfunnet utenfor bidro til at de ikke kunne stenge ute følelsene.

6.2 «Her stiller vi opp for hverandre»

Mange deltakere beskrev øya som et lite samfunn: «Dette er jo et samfunn hvor alle deler av samfunnet er avhengig av hverandre for å fungere, og hvis en liten bit av dette samfunnet svikter, vil det ramme hele samfunnet på ett eller annet vis». Deltakerne framhevet hvor viktig det var å være en del av arbeidsfellesskapet på Bastøy. De pekte også på at fengslets drift var avhengig av arbeidet som utføres av de innsatte. De forklarte at gjennom å være tilknyttet en

arbeidsavdeling fikk de ansvar for ulike oppgaver. De beskrev oppgaver som dreide seg om dyrhold og landbruk, kjøkkendrift, snekkerverksted, butikkdrift og ferjedrift.

Ansvar, mestring og felleskap var egenskaper og verdier flere deltakere mente de utviklet ved å sone på Bastøy. Utviklingen av slike ferdigheter og verdier så ut til å ha nær sammenheng med at de opplevde å møte medmenneskelighet hos fengselsledelse og ansatte på øya. Slik satte tre av dem ord på sine opplevelser av å møte medmenneskelighet i fengslet:

«Menneskesynet er godt forankra i ryggraden på ledelsen»,

«Når betjentene er medmennesker overfor oss, er det lettere for oss å være medmennesker overfor de andre innsatte»,

«Her (på øya) får du tillit, og så lenge du oppfører deg, så får du være her».

Deltakerne framhevet at de ansatte, spesielt fengselsledere og arbeidsledere, var mer hjelpsomme, brydde seg mer og hadde en mer personlig tilnærming enn de var vant til fra lukket fengsel. Det gjaldt for eksempel arbeidslederen som var ansvarlig for arbeidet med husdyr, snekkere som hadde ansvar på trevirkeavdelingen og kokken på kjøkkenet. Dette synet kom fram i alle tre fokusgrupper. Deltakerne framhevet hvor mye det betydde å jobbe sammen med arbeidslederne, for de opplevde at de jobbet på likefot. De innsatte framhevet også opplevelsen av å bli respektert og anerkjent av arbeidslederne for den jobben de gjorde. Vi fikk inntrykk av at den enkeltes arbeidsinnsats var viktig for fellesskapet, og at de opplevde å være gjensidig avhengig av hverandre for at alt skulle fungere. Spørsmål som sikkerhet på ferja, diskusjon om produksjon, innkjøp og lønnsomhet, var deltakerne godt orientert om og hadde meninger om.

Flere framhevet også at de opplevde seg som en gruppe som hjalp hverandre:

«Her stiller vi opp for hverandre».

«Vi er nordmenn, vi har vokst opp med dugnadsånd. Tenk på all de ressursene man faktisk har blant innsatte som ønsker å bidra, ønsker å være med og gjøre noe, som kan være med og bygge noe fornuftig».

Et annet eksempel på opplevelsen av ansvars- og fellesskapsfølelse kom fra erfaringer fra butikkdriften:

«Vi er fire eller fem innsatte som jobber i butikken, og kun en betjent. Det betyr at vi må ta stor del i butikkdriften generelt. Vi bestiller varer og fyller varer i hyllene, gir innspill til sjefen om hva som bør bestilles ut fra signaler fra innsatte. Så vi har et ansvar der og. Vi står jo for all matlogistikk, bortsett fra middagene».

Deltakerne fortalte om arbeidet i fengslet på en slik måte at vi forstod at det var viktig for dem. De fortalte at om kvelden, når de fleste av de ansatte var reist hjem, hadde de innsatte fortsatt ansvar for dyrene på gården. Uforutsette hendelser kunne skje på kveldstid, og de måtte ta avgjørelser og løse problemer som oppsto. Å ha ansvar for dyr ble også trukket fram som en god grunn til å stå opp hver morgen og gå på jobb: «...fordi dyrene er avhengig av oss». De som arbeidet på ferja og fraktet folk til og fra øya, opplevde at de hadde ansvar for andre menneskers liv og helse.

Det kom også frem eksempler på hvordan den enkelte kunne bruke sin innsats i arbeidsgruppene til å gjøre det hyggelig for sine medinnsatte. En av deltakerne fikk mye skryt fordi han var så god til å bake: «...i går bakte han kanelnurrer til hele huset. De var kjempegode!»

En annen side ved fellesskapet på øya, som deltakerne framhevet, var fritidsaktivitetene. De poengterte at det var de selv som tok initiativ til og hadde ansvar for driften av alle fritidsaktiviteter. Det ga dem en opplevelse av kontroll og valgmuligheter overfor en viktig side av øyas aktiviteter:

«Her er det vi som styrer aktivitetene. Det er vi som driver med fotball. Det er vi som driver med tennis. Det er vi som driver med musikk. Det er vi som driver med sjakk (...) Alle aktivitetene er det vi som har ansvar for å holde i gang».

Å stille opp for hverandre og ta ansvar for fellesskapet dreide seg også om å klare å bo sammen. To til åtte innsatte bodde sammen i en form for bofellesskap i boliger med felles kjøkken og felles oppholdsrom. Deltakerne poengterte at det ble bedre samhold på huset når de hadde rutiner for å holde det ryddig og ordentlig. En fortalte at han hadde rollen som husfar, med ansvar for orden og renhold i sitt bofellesskap. Han la vekt på å skape felles trivsel ved å lære alle som bodde i huset, å rydde opp etter seg: «Da har vi sånne små retningslinjer som hver enkelt må forholde seg til da, så det blir bra for alle. Her tar vi glassa våre og vasker opp med en gang! Da får du et bra hus!»

Noen fortalte at de ble gode venner mens de sonet sammen på øya. De ga hverandre støtte, oppmuntring og tips til hvordan takle fengselslivet. Samtidig var de klar over at slike vennskap som regel ikke varte når de kom ut i samfunnet igjen. En sa det slik:

«Når man sitter sammen, så blir man venner. Det blir litt som å være i militæret. Men det blir noe helt annet når du kommer ut i samfunnet igjen, fordi at da har alle hvert sitt å holde på med, da. Det blir helt annerledes her inne enn der ute».

Det kom også fram i fokusgruppene at det var personer blant de innsatte som ikke fungerte godt sammen. Det kunne oppleves konfliktfylt at det var innsatte som bidro mye til fellesskapet og andre som bidro svært lite. Flere deltakere opplevde at de som saboterte opplegget, lurte seg unna og ikke tok ansvar for fellesskapet. De framhevet at friheten på Bastøy gjorde det mulig å unngå å gjøre sin del av arbeidet, men da måtte man enten melde seg syk eller utfordre fellesskapet. Hvis noen ikke gjorde sin del av arbeidet i fellesskapet, ble det synlig for de andre, og det skapte dårlig stemning:

«Det blir dårlig stemning og gnagsår i skoen av det, det er ikke noe bra. Her kan du ikke bare si: ”nei, i dag gidder jeg ikke dra på jobb” - og kalle deg syk, liksom. Det går ikke her. På lukket så går det».

De som ytte mye for å ivareta fellesskapet, irriterte seg over «gratispassasjerer». Det kunne oppleves som vanskelig å håndtere at noen ikke tok sin del av arbeidet. Det stred mot fengselskulturen å «sladre» på andre. Samtidig ga flere uttrykk for at betjentene burde gripe mer inn overfor unnaslutrerene.

Deltakerne framhevet også at de la stor vekt på å unngå voldelige konfrontasjoner. De mente det beste var å løse konflikter seg imellom uten å bruke vold og uten å involvere betjenter. De fortalte at voldelige episoder nesten aldri forekom. Da ville de involverte straks bli sendt tilbake til lukket fengsel.

.

Deltakerne fortalte at det store flertallet av innsatte tok del av ansvaret for øysamfunnet. Grunnen var at de selv hadde valgt å søke seg til Bastøy fra et høyrisikofengsel, og de ønsket ikke å bli sendt tilbake. Deltakerne mente at trusselen om å bli sendt tilbake til «lukka», også bidro til at de fleste «oppførte seg ordentlig». Samtidig framhevet de at «det lukkede systemet» også var til stede på Bastøy i form av betjenter som hadde ansvar for «Sikkerheten». «Sikkerheten» innebar at betjenter utførte rutiner som telling av de innsatte to ganger om dagen og kontroll ved innsjekk og utsjekk. Deltakerne ga uttrykk for at nærværet av «det lukkede systemet» opplevdes som unødvendige påminnelser, kontraster og fremmedelementer i et ellers åpent og likestilt øysamfunn. Betjentene kunne blant annet pålegge dem straff som å nekte permisjon.

6.3 «Her venner vi oss til å delta i samfunnet utenfor»

Deltakerne var opptatt av at oppholdet på Bastøy kunne fungere som en forberedelse til det å komme ut i samfunnet igjen. Blant annet mente flere at det å ha ansvar for store deler av driften og produksjonen på øya, førte til at de opplevde «mer normalitet» enn under lukket soning. To innsatte sa det slik:

«Her har du en normal hverdag med normale hverdagsrutiner, slik som i samfunnet utenfor. Her må en komme seg opp, gå på jobb. Da sover man godt, har det normalt».

«Det at du får lov til å få ansvar for å være med og drive ting på øya, det gjør at vi kan venne oss til samfunnet utenfor på en helt annen måte (enn på lukka)».

De innsatte poengterte også at de fikk mulighet for å kvalifisere seg til arbeid etter soning på Bastøy: «Du har en unik mulighet til å ta tak i det som vil være gangbart i framtiden med å få fagbrev eller svennebrev. Da har du ei bru å bygge videre på i samfunnet etterpå». De poengterte at de kunne opparbeide seg både formell og uformell kompetanse gjennom arbeidet på Bastøy. De framhevet at avhengig av hvilken arbeidsgruppe de tilhørte, kunne de få praksiserfaring innen gårdsdrift, forretning og salg, trehogst og trevirke, båt, maskiner, matlaging og annet. Dessuten kunne de ta formell utdanning. De framhevet at de kunne få kompetanse og utvikle ferdigheter som kunne gjøre det mulig å få jobb, bli verdsatt og klare seg selv i «det frie livet». Som en motsats til samfunnsorienteringen de opplevde at de fikk på Bastøy, ga de eksempler på hvor ødeleggende det var å være i lukket fengsel: «Å være på lukka er ødeleggende for samfunnstilhørigheten, det kan skape hat til samfunnet».

Flere deltakere pekte også på at det kunne være mye å ordne opp i på hjemmebane når en kom i fengsel, slik som økonomi, bolig og arbeidsforhold. Derfor var det viktig å kunne ta telefoner, sende mailer til offentlige instanser om økonomiske forhold etc. En sa det slik: «Her får vi ordnet slike ting. De ansatte setter opp en time og så får du den hjelpen du trenger. Hatet til samfunnet forsvinner når du får hjelp til sånne ting».

Noen av deltakerne la også vekt på at når de sonet på Bastøy, fikk de anledning til å reflektere over eget liv – på godt og vondt. Det mente de skyldtes at de hadde mer kontakt med og kom tettere på samfunnet utenfor. Tre av dem sa det slik:

«Her lærer du å takle ting og tåle mer enn du ville gjort på lukka eller ute, du får lengre lunte»,

«Her har jeg lært å svelge kameler, og det tror jeg faktisk jeg kommer til å dra med meg når jeg kommer ut også»,

«Jeg har fått senka skuldrene, har ikke den irritasjonen jeg hadde på lukka».

Disse utsagnene kan forstås som at soningen på Bastøy ga dem mulighet til å bearbeide uhensiktsmessige følelser og forestillinger som bitterhet, hevngjerrighet og offermentalitet.

Flere av deltakerne som deltok i fokusgruppene, hadde erfaring med å delta i diskusjoner i Øyrådet, og de hadde deltatt på dialogkonferanser. Under fokusgruppene la vi merke til at mange hadde god erfaring i å uttrykke seg og fremme egne meninger om saker vedrørende soningsforholdene.

Flere som hadde erfaring fra ulike typer fengsler og ulike typer soningsforhold, uttrykte bekymring over hvordan straffegjennomføringen ble utført i mange fengsler dag. For dem var det viktig å benytte intervjusituasjonen til å fortelle hvor skadelig soning i høyrisikofengsel kunne være, både for individet og for samfunnet. De ønsket også å spre kunnskap om hvordan Bastøy fengsel drives. De håpet at deres erfaringer kunne påvirke andre fengsler til legge til rette for mer human soning.

Deltakerne hadde også ideer om hvordan driften på Bastøy kunne forbedres, både med hensyn til lønnsomhet og effektivitet: «Det trengs flere arbeidsoppgaver som kan bidra til mer produktivitet og inntjening». De etterlyste flere virkelighetsnære arbeidsoppgaver på Bastøy. For eksempel mente en at å lære å frakte tømmer med hest var lite relevant for dagens arbeidsliv. En annen framholdt at det ville vært mer relevant med datakompetanse. Flere ønsket mer relevante jobber under soning som kunne forberede dem til å få jobb etter soning. Mange var også opptatt av at de tjente lite på det arbeidet de gjorde. De opplevde at det var dyrt å handle i butikken, og det var vanskelig å få pengene til å strekke til. De pekte også på utfordringer knyttet til helsehjelpen de fikk på Bastøy. De hadde erfaringer med at det var lenge å vente før de fikk time. Noen fikk ikke medisiner de mente de hadde krav på.

7.0 Drøfting

Hovedhensikten med denne studien var å utforske og beskrive forhold ved Bastøy fengsel som virker helsefremmende. Følgende forskningsspørsmål har stått sentralt:

- 1) Hvordan kan Bastøy beskrives og forstås som et helsefremmende fengsel?
- 2) Hvordan kan soning ved Bastøy styrke de innsattes mestringsressurser og empowerment?

Drøftingen i dette kapitlet er todelt og følger de to forskningsspørsmålene. Drøftingen er basert både på materialet fra settingsbeskrivelsen i kapittel 5 og funnene fra de innsatte presentert i kapittel 6.

7.1 Helsefremmende aspekter ved Bastøy fengsel

Et humanøkologisk verdigrunnlag i praksis

Slik vi forstår datamaterialet, praktiserer fengslet et uttalt humanøkologisk verdigrunnlag. En side ved humanøkologien er nærhet til og respekt for naturen. Det ser ut til soningsforholdene legger til rette for at de innsatte får anledning til å være tett på naturen, både når det gjelder arbeids- og fritidsaktiviteter. De gis stor bevegelses- og handlefrihet i hverdagen på øya. Nærhet til natur, dyr og planter er helsefremmende og har kvaliteter som kan virke stressreduserende og bidra til å håndtere belastninger som livskriser og psykiske vansker (Tordsson, 2010; Norling, 2001). Kraftl og Adey (2008) poengterer at det å kunne se skyer og fugler og betrakte lysets skiftninger kan i seg selv fungere terapeutisk og øke folks livskvalitet. Betydningen av noe så selvfølgelig for de innsattes helse, er viktige innspill å merke seg for de som tilrettelegger lukkede fengsler med små luftegårder bak høye murer.

De innsatte på Bastøy ser også ut til å bli behandlet som medmennesker med ressurser, kompetanse, ønsker og drømmer for livene sine. De ansatte ser ut til å legge til rette for at de innsatte skal kunne tilegne seg nye verdier og perspektiver under soningen; perspektiver og interesser som kan styrke dem til å gjøre endringer i eget liv når de kommer ut. Det kan tyde på at ledelse og ansatte har en tro på at mennesker kan forandre seg gjennom læring og oppdragelse. Vi gjenkjenner elementer i hvordan verdigrunnlaget praktiseres av ansatte på Bastøy hos Fredwall (2014). Fredwall gjorde en studie av hvilke verdier som styrte fengselsansattes arbeid med innsatte. Ett av de ansattes verdisett karakteriserte han som «det oppdragende ideal». Dette idealet dreide seg om betydningen av å overføre gode verdier,

holdninger og ferdigheter til innsatte. Dette idealet ser ut til prege de ansatte på Bastøy. Det synes som de har en tro på at innsatte kan påvirkes/oppdras til å endre sitt liv og sin adferd og få en bedre livskvalitet. Et annet ideal som Fredwall beskrev, var «det støttende ideal». Det var karakterisert av at betjentene fokuserte på de innsattes autonomi og det å gi omsorg, være støttende og hjelpsomme overfor de innsatte. De ønsket ikke bare å fungere som voktere og ivareta sikkerheten. De hadde også en holdning om at innsatte har samme rettigheter som folk utenfor murene. Dette idealet gjenfinner vi også i funnene fra Bastøy.

Betydningen av å utvikle gode relasjoner mellom innsatte og ansatte er en sentral side ved det humanøkologiske verdigrunnlaget på Bastøy. Funnene bekrefter at ledelse og ansatte er opptatt av å skape tillitsfulle relasjoner til de innsatte. Dette kan tyde på at den sosiale distansen mellom ansatte og innsatte til en viss grad er løst opp. Det kan også tyde på at maktutøvelsen har blitt mykere og at betjenter og andre ansatte har en nærere relasjon til de innsatte. Innsatte og ansatte ser ut til å være mer på «like fot», spesielt i relasjonen til arbeidslederne. Liebling (2011) bekrefter også at sentrale verdier som kjennetegner gode soningsforhold i fengsel, dreier seg om respekt basert på medmenneskelighet og rettferdighet. Hun finner at et sentralt element som skaper trygghet for innsatte i fengsel, er relasjoner til ansatte og innsatte preget av tillit.

At de innsatte opplever å bli møtte med tillit og medmenneskelighet fra de ansatte, har stor betydning for soningsforholdene. På Bastøy kan arbeidsledernes rolle og tilnærming forstås som at de fungerer som et spesielt støttende system overfor de innsatte, et sentral helsefremmende aspekt ved denne settingen. Som en innsatt framhevet; hatet til samfunnet forsvant når han møtte hjelpsomme og imøtekommende ansatte. Green mfl. 20015 framhever betydningen av å skape støttende miljøer i et helsefremmende fengsel. De framhever at både det fysiske på det sosiale miljøet må tilrettelegges for å skape støtte og felleskap både mellom innsatte og mellom innsatte og ansatte.

Det ser også ut til at ledelse og ansatte har lyktes i å skape et soningsklima på Bastøy hvor trusler og vold nærmest er fraværende. Gode relasjoner preget av tillit og respekt bidrar også til god sikkerhet på øya for alle. I fengslets over 30 årige historie er det svært få tilfeller av trusler og vold. Dette står i kontrast til utviklingen i øvrig norsk kriminalomsorg. Antall trussel- og voldsepisoder i norske fengsler har steget mye de siste årene (<https://www.nrk.no/norge/dobling-av-vold-og-trusler-i-norske-fengsler-pa-to-ar-1.13400196>).

I sin definisjon av helsefremmende fengsel vektlegger Gatherer mfl. (2009) at ivaretagelse av sikkerhet må foregå i en omsorgsfull atmosfære. Det betyr å anerkjenne den enkelte innsattes verdighet og menneskerettigheter, slik vi finner at det gjøres på Bastøy. Ugelvik (2011) peker imidlertid på at den dagligdagse relasjonen mellom ansatte og domfelte også har et instrumentelt formål. Han hevder at når en innsatt og en betjent tar en kopp kaffe sammen, er det også som ledd i en «mellommenneskelig kontrollteknikk» fra betjentens side, eller det som kalles dynamisk sikkerhet (Ugelvik, 2011; Loyd, Page & Liebling, 2017). Loyd og kolleger (2017) fokuserer på det doble oppdraget eller paradokset som ligger i det at fengselsbetjentene skal drive terapeutisk relasjonsarbeid og samtidig utøve kontroll.

Som det kommer fram i beskrivelsen av settingen i kapittel 5, ligner Bastøy på mange måter en landsby med sin oppbygning og struktur. Landsbytilnærmingen legger til rette for sosialisering både overfor medinnsatte, ansatte og til arbeidslivet. Å bo slik bidrar til også til normalisering av hverdagen, sammenlignet med hverdagen i lukket fengsel. Livet blir mer likt samfunnet utenfor.

Som vi har vist i settingsbeskrivelsen, samarbeider Bastøy med ulike samfunnsorganisasjoner som NAV, skole, og helsevesen. De innsatte får assistanse og støtte til bolig og arbeid når de kommer ut. Det stryker de innsatte mestringsressurser og mulighet for reintegrering i samfunnet etter endt soning. Da reduseres også muligheten for tilbakefall til rus og kriminalitet. Dette er en sentral helsefremmende side ved fengslet, slik vi forstår Green og kolleger (2015).

Bastøys vektlegging av at de innsatte skal ha mulighet for nær kontakt med sine pårørende, vurderer vi også som et viktig helsefremmende aspekt. Green og kolleger (2015) framhever betydningen av at fengselet bidrar til å fremme støttende miljøer utenfor fengselet, i form av systematisk kontakt med familie, venner, naboer, arbeidsgivere osv. Å ha kontakt med nettverket sitt kan bidra til å forberede de innsatte på livet utenfor murene og styrke mulighetene for integrering i lokalsamfunnet.

Medvirkning og lokaldemokrati

Funnene viser hvordan de innsatte deltar og engasjerer seg i driften av øya. Fengslets historie dokumenterer at det trengtes mange mann til å drive øya. Derfor var det avgjørende at de innsatte var med i driften. Samarbeidet mellom ansatte og innsatte var en dyd av nødvendighet. Ikke i form av pålegg som kom utenfra gjennom velferdspolitiske føringer, men for å få hverdagen og driften til å gå. Dette viser hvordan Bastøy har utviklet en tilnærming der de innsatte får anledning til å utvikle og prøve ut løsninger på praktiske problemer knyttet til driften av fengslet. En rekke aktiviteter og produksjonsmåter er blitt til etter forslag fra de innsatte. Dette er en interessant vinkling på hvordan arbeidsfellesskapet mellom innsatte og ansatte har utviklet seg. Det forklarer kanskje også noe av den sterke ansvarsfølelsen de innsatte gir uttrykk for å ha for arbeidet de gjør på øya. Dette kan også forstås som at ledelse og ansatte ved Bastøy er opptatt av at de innsatte skal sees som medborgere med rettigheter og plikter, der de får trening i lokaldemokrati innen fengslets rammer. De får trene på å være borgere med mulighet for å påvirke det som foregår i fengselssamfunnet. Måten å tenke lokaldemokrati på Bastøy er helsefremmende, slik vi forstår Woodall, Dixey & South (2013). Forfatterne framhever at helsefremmende soningsforhold legger til rette for at de innsatte får ansvar, valg og kontroll over sin rehabiliteringsprosess. Vi vil også framheve de ulike mulighetene for arbeid, utdanning og fritidsaktiviteter ved Bastøy fengsel. Slike aktiviteter bidrar til å utvikle personlig kompetanse og ferdigheter hos de innsatte. Green og kolleger (2015) framhever at utvikling av personlig kompetanse og individuelle ferdigheter bør tilbys i helsefremmende fengsler.

Måten de innsatte involveres i driften og gis og tar ansvar, kan forstås innen rammen av begrepet samskaping. Vi får inntrykk av at innsatte og ansatte samarbeider om å skape bedre løsninger på konkrete problemer knyttet til fengslets drift. I følge Kobro (2018) innebærer samskaping at de ulike aktørene er like viktige og likeverdige bidragsyttere og at dette bidrar til å skape økt demokratisk verdi.

Funnene dokumenterer også at som hjelpemidler i samskapingen, benyttes dialogkonferanser og innovasjonscamper der både innsatte og tidligere innsatte kommer med forslag til forbedringer. Ifølge Green og kolleger (2015) er dette viktige helsefremmende tiltak. De framhever at det å ha et system for medvirkning og lokaldemokrati i fengselet er viktig for de innsattes opplevelse av å ha kontroll over eget liv og helse.

Funnene viser at forslag til ulike kurs og fritidsaktiviteter for de innsatte blir tatt på alvor og driftes av de innsatte selv. Dessuten finnes eget rusmestingsopplegg, og de innsatte har tilgang på helsetjenester. Disse tilbudene er i tråd med Green og kolleger (2015) som fremhever at helsefremmende fengsler bør ha ulike program for helseopplysning. Programmene bør innrettes etter de innsattes spesifikke behov, som foreldreveiledning, løslatelseskurs, sinnemestring etc. Green og kolleger framhever også at helsetjenester tilbys på samme nivå og på samme profesjonelle måte som i samfunnet ellers.

Driften av Bastøy fengsel og hvordan soningsforholdene er organisert viser at mange forutsetninger må ligge til rette for å utvikle helsefremmende soningsforhold. Et helsefremmende fengsel kan ikke implementeres uten videre i eksisterende fengsler. Det må utvikles gjennom samarbeid og samhandling og må gjennomsyre hele organisasjonen. De faktiske endringene må foregå ved at de innsatte deltar som like verdige samarbeidspartnere og på lik linje med ansatte og fagpersoner i fengslet. Den erfaringsbaserte kunnskapen som de innsatte representerer, må ansees som likeverdig med fagkunnskap, og fagpersoner må få opplæring i hvordan de kan ta denne kunnskapen i bruk. Denne type endringer må skje i hele fengselsorganisasjonen, både på system- og samfunnsnivå - ikke bare på fagpersonnivå.

7.2 Styrking av de innsattes ressurser og empowerment

Å være verd noe og bety noe for andre

Deltakelse i arbeidsfellesskapet og ansvaret den enkelte var tildelt, så ut til å gi flere innsatte en opplevelse av mestring. Ved å erfare at man klarer å fungere sammen med andre, styrkes muligheten for å gjenta slike erfaringer utenfor fengselet. Opplevelse av mestring, kunne jobbe med noe som er meningsfullt og få mulighet til å lære noe av betydning, utvikler sosial kapital gjennom arbeidsfellesskapet i arbeidsgruppene.

De innsattes ansvar knyttet til jobben de gjør på øya, ansvar for fellesskapet med andre innsatte, blant annet det å bo sammen og for fritidsaktiviteter, gir dem flere muligheter til å ha innflytelse og kontroll over sentrale sider med fengselslivet. Det gjør også at de har flere valgmuligheter i hverdagen på Bastøy, sammenlignet med det de har i lukket fengsel.

Å ha ansvar, større kontroll og valgmuligheter i livet, kan knyttes opp mot empowerment. Empowerment er nært knyttet til det å ha innflytelse og kontroll over forhold som gjelder eget liv. Å oppleve maktesløshet og ikke ha innflytelse på sin egen livssituasjon er det motsatte av

opplevelsen av empowerment. Deltakerne i fokusgruppene fortalte om stor grad av maktesløshet og hjelpeløshet på lukket avdeling der betjentene tok de fleste beslutninger. Det handler om avmakt som er det motsatte av makt (Uglevik, 2011). De innsattes erfaringer fra lukket fengsel er i tråd med funn hos Liebling (2011). Hun gjorde en kvalitativ studie om innsattes opplevelser av å sone lange fengselsdommer i Storbritannia. De innsatte beskrev følelser av maktesløshet og mistillit til både ansatte og andre innsatte i fengselet.

Funnene fra deltakerne viste at det å jobbe sammen med andre og/ eller ta formell utdanning så ut til å stryke selvfølelsen og opplevelsen av å kunne noe og være verd noe. Dessuten kunne deltakelse i jobb- og fritidsaktiviteter gi de innsatte muligheter til å realisere evner og ferdigheter som de hadde neglisjert i årevis. Å utvikle evner og ferdigheter motvirker selvstigmatiseringen hos innsatte. Evans og kolleger (2017) fant at fengselsopphold ofte fører til selvstigmatisering. Samtidig bekrefter de at det å ta utdanning under soning, fremmer en opplevelse av empowerment og motvirker selvstigmatisering. Alnæs (2006) bekrefter også at det å ta utdanning, var det tiltaket innsatte opplevde som det mest rehabiliterende. Innsatte som hadde fått utdanning i løpet av soningstiden, mente de skulle klare å leve uten kriminalitet etter soning fordi de regnet med å få seg jobb.

Opplevelse av ansvar og forpliktelse, slik deltakerne beskrev, kan også knyttes til behovet for å oppleve at noen har behov for en og at en er til nytte. Det å være viktig og bety noe for andre har sammenheng med å oppleve mening. Opplevelsen av at livet er meningsfullt, er et sentralt moment i helsefremmende tenkning (Antonovsky, 1985). Dette er også i sentralt innen recoverytenkningen som vektlegger betydningen av å skape en meningsfull hverdag. Recoveryprosesser har fokus på ressurser, framtidsorientering og det å reetablere et sosialt liv, noe de innsatte på Bastøy også vektlegger (Borg mfl., 2013). Ness, Borg, Karlsson, Almåsbaek, Solberg & Torkildsen (2013) gjorde en studie om betydningen av meningsfulle aktiviteter i recoveryprosesser for mennesker med rusproblemer. De fant at meningsfulle aktiviteter bidro til personlig og sosial utvikling, kontinuitet og stabilitet i livet. Dessuten bidro meningsfulle aktiviteter til å få en meningsfull rusfri arena, og til å bli møtt med respekt og verdighet.

Å bli møtt med respekt og verdighet av ansatte på Bastøy var betydningsfullt for deltakerne våre. Det så ut til å være av spesiell betydning for dem å jobbe sammen med arbeidslederne. De var fagfolk på sitt felt som representerte det vanlige livet. De var ikke betjenter eller

medinnsatte. De fungerte som gode rollemodeller og jobbet sammen med de ansatte som likemenn. Det kan se ut til at arbeidsledernes tilstedeværelse og støtte stimulerte de innsattes opplevelse av empowerment. Dette er i tråd med Helgesen (2017) som fant at de innsatte satte pris på sosiale aktiviteter der innsatte og ansatte trådte ut av sine tradisjonelle roller og hadde mer personlig kontakt med hverandre. Å jobbe sammen med arbeidsledere og medinnsatte ga også de innsatte anledning til å lære regler og koder for hvordan oppføre seg sammen med andre i et arbeidsfellesskap. Denne typen læring rapporterer Halushka (2016) som avgjørende for å komme ut i jobb etter fengselsopphold.

En annen viktig side ved arbeidsfellesskapet på Bastøy var den gjensidige støtten de innsatte kunne gi hverandre. De fikk en rekke felles opplevelser under fengselsoppholdet, både gjennom å leve og arbeide sammen og gjennom å drive med fritidssysler sammen. Å oppleve å få støtte fra andre medinnsatte er gjerne mangelfull i mange fengsler, hevder Alnæs (2006). South, Bagnall & Woodall (2017) fokuserer imidlertid på at støtte mellom innsatte kan preges av både praktisk, sosial og følelsesmessig støtte. Det kan både være en-til-en støtte og gjennom uformelle sosiale nettverk. Støtten kan innebære for eksempel det å gi informasjon og praktisk støtte til nykommere osv.

Støtten fra medinnsatte på Bastøy fungerer også som uformell kontroll og som «oppdragende» funksjon mellom de innsatte. Den oppdragende funksjonen blir eksemplifisert gjennom han som var husfar og lærte sine medboere å rydde opp etter seg. Å bo i vanlige boliger sammen med andre der en må gjøre husarbeid, holde orden og lage mat, gir trening i hverdagsrutiner. Det gir også trening i å innrette seg og ta hensyn til sine medbeboere. Tilbakemeldinger og korreksjoner fra andre, både fra medinnsatte og fra ansatte, gir mulighet til å utvikle sosial kapital og trene på konflikthåndtering og sinnemestring. Å delta i et arbeidsfellesskap, dialogkonferanser, konfliktløsning etc. gjør at de innsatte kan utvikle evner til å respondere på konflikter verbalt og intellektuelt i stedet for med fysisk aggresjon (Evans et al., 2017).

Bevisstgjøring og bearbeiding av vonde følelser

Funnene viser at for å overleve i det lukkede systemet, stenger de innsatte følelsene ute og setter livet på vent. På Bastøy blir de innsatte i mye større grad konfrontert med samfunnet utenfor enn i lukket fengsel. Det skjer blant annet i form av kontakt med familie og venner, flere permisjoner og turer utenfor øya. Utsagn fra noen av deltakerne i fokusgruppene forteller at det er sårt og smertefullt å få kontakt med egne følelser gjennom nærheten til familien og livet

utenfor fengslet. Leer-Salvesen (1999) fant at innsattes skyldfølelse overfor egen familie var sterk. Han framholdt at mange innsatte var fortvilet over den situasjonen de hadde satt sine pårørende i. De bar på en sorg over å ha påført sine kjære smerte. Liebling (2011) fant også at mange innsatte var dypt fortvilet over å gå glipp av viktige hendelser i familiemedlemmers liv. Slik vi ser det, har det avgjørende betydning at temaet barn og familie legitimeres som et tema det fokuseres på i fengsel. Ifølge Hansen (2006) er det å få et bedre forhold til barn og familie et aspekt som ofte motiverer innsatte til å holde seg borte fra kriminell aktivitet i fremtiden.

Alnæs (2006) framhever at innsatte sjelden har noen å snakke med om vanskelige følelser. De lærer seg at slike tema snakker man ikke om. De venner seg dermed ikke til å ta opp eller snakke om vonde ting. Han peker på at fengsler som regel ikke innbyr til slik bearbeiding. Alnæs vektlegger hvor viktig det er at innsatte får muligheten til å forsones med seg selv, familien og nærmiljøet. Det innebærer at de må få hjelp til at denne type konflikter bearbeides og løses. Vi finner det svært positivt at Bastøy fengsel har startet kurs om det å være far i fengsel. Det gir mulighet til å styrke mestringsressurser hos innsatte som er fedre, og kanskje det gir dem mulighet for å ta opp og bearbeide vanskelige følelser knyttet til dette temaet.

Spenninger og paradokser knyttet til den relative friheten på Bastøy

Funnene fra de innsatte avspeiler også smerten ved å leve i spenningene mellom den tilsynelatende friheten på Bastøy, samtidig som de er fratatt friheten. Slike spenninger øker på Bastøy, ikke minst det å håndtere alle stimuli fra samfunnet utenfor. Noen klarer det ikke og søker seg tilbake til lukket fengsel. Samtidig kan noen av dem som deltok i vår studie, tenkes å være personer som til en viss grad håndterte disse spenningene og paradoksene. De greide å se utover egen smerte ved frihetsberøvelsen. De har muligens hatt en bevisstgjøring av forhold i eget liv og gjennomgått en modning som menneske.

Shammas' (2014) studie dokumenterer også at det å leve i spenningene mellom den tilsynelatende friheten og samtidig være fratatt den, kan være smertefullt for de innsatte. Shammas peker på «myten om empowerment» knyttet til det han kaller «det myke fellesskapsalternativet» til tradisjonelt fengselsvesen. Han stiller seg kritisk til denne typen soningsopplegg. Han hevder at det kan føre til avhengighet, frustrasjon og ambivalens hos de innsatte i stedet for empowerment. Både i vår studie og i Shammas' studie beskriver de innsatte utfordringen ved å være så nær friheten. Samtidig har de ikke frihet «på ordentlig». Soningen i seg selv innebærer nettopp frihetsberøvelse. De får kun en liten smak av friheten, «et hint av

verden på utsiden», hevder Shammass. Han peker på at det å gi de innsatte smaken av frihet er selve rasjonalet for å sosialisere og normalisere de skadelige virkningene av opphold i lukket fengsel. Men samtidig er smaken av frihet bittersøt, hevder Shammass, fordi den lover for mye og etterlater frustrasjon og smerte hos de innsatte. Frustrasjonen dreier seg om at de får kontakt med friheten uten å være fri. Mens i et lukket fengsel kan de innsatte stenge verden ute. Shammass peker på at de innsatte mottar adskillig færre stimuli i lukket fengsel og tidsopplevelsen forandres. Det er også i tråd med funn i vår studie som dokumenter at noen innsatte ikke taklet friheten og åpenheten på Bastøy. Her pekte flere også på fordelen ved å kunne stenge samfunnet ute når de sonet i lukket fengsel. Shammass mener at dette kan være en fordel for den innsatte i motsetning til å sone i åpent fengsel med mye stimuli. Han hever at mye stimuli kan være psykisk skadelig for noen.

I stedet for å idyllisere den tilsynelatende friheten på Bastøy, vil vi framheve betydningen av at innsatte og ansatte bevisstgjør seg disse paradoksene og spenningene mellom frihet og frihetsberøvelse under soningen på øya. Vi tror at det vil være betydningsfullt at disse paradoksene løftes fram og snakkes om på Bastøy, og på denne måten avdramatiseres. Vi støtter oss her på Julian Rappaport (1981) som poengterer at sosiale systemer er paradoksale i sin natur og at det finnes (minst) to motstridende tankesett i slike systemer. Han hevder at i mye av arbeidet som foregår innen helse- sosial- og velferdsfeltet, blir de involverte dratt i flere retninger på en gang. Rappaport framhever videre at når mennesker skal jobbe med ulike måter å få kontroll over livet på, er den mest styrkende måten å lære å håndtere slike innebygde spenninger i systemene og organisasjonene de møter. For Rappaport er det å håndtere slike spenninger og paradokser en viktig del av menneskers empowermentprosess knyttet til læring og utvikling.

Forberedelse til å klare livet utenfor fengslet

Vi vil nok en gang trekke fram betydningen av utsagnene om at hatet til samfunnet forsvinner når de innsatte får hjelp til å ordne praktiske forhold og at det å sone på lukket bidrar til utvikle hat til samfunnet. Opplevelsen av å kunne påvirke egen livssituasjon, ved å få ordnet opp i sentrale sider av livet, gir en opplevelse av kontroll. Det kan forstås som en motsats til maktesløsheten i lukket fengsel og styrker de innsattes selvrespekt og opplevelsen av empowerment. Vi vil tro at når hatet forsvinner, blir de innsatte mer vennligsinnet i innstilt til samfunnet. Mindre aggresjon mot samfunnet kan også gjøre det lettere å søke og ta imot velferdsordninger når de kommer ut. Det vil også kunne bidra til bedre sosial integrering. Det

er også mulig at selvstigmatiseringen blir mindre, når de opplever å bli respektfullt behandlet i fengslet. Vi ser det som svært betydningsfullt at mennesker som skal integreres i samfunnet etter fengselsopphold, har tillit til samfunnet. Det er viktig å ha tro på at det er mulig å leve et liv som en vanlig samfunnsborger uten kriminalitet.

Å forberede seg på et liv som en vanlig samfunnsborger, innebærer for mange innsatte å endre livsstil. Endring av livsstil innebærer ofte personlig vekst og tar tid. For mange innsatte er det å etablere hverdagsrutiner i seg selv, som for eksempel det å møte på jobb til faste tidspunkt hver dag, en ny og nyttig erfaring. Ikke minst for en framtidig jobb utenfor fengslet. Dessuten styrker deltakelse i arbeidsfellesskap, utdanning, medvirkningsprosesser og kontakt med pårørende muligheten for bedre integrering i samfunnet etter løslatelse. På Bastøy får vi inntrykk av at det legges til rette for at de innsatte får muligheter til å komme inn i en recoveryprosess/ helsefremmende prosess der de styrker sin identitet som borger, i stedet for å se på seg selv som «fengselsfugl» eller «kriminell». Recoveryprosesser dreier seg om tilhørighet, fellesskap og rettigheter som enhver borger har som samfunnsmedlem. I litteraturen forstås recovery nettopp som det å gjenvinne og gjeninnta sin posisjon og mulighetsbetingelser, og leve et meningsfullt liv i lokalmiljøet.

Vi har sett at flere av de innsatte har en tro på at de kan få seg jobb etter soning. Flere opplever å ha fått en reell kompetanse som kan være nyttig i arbeidslivet. Selv om noen opplever det som lite relevant å lære å pløye med hest, har de som har arbeidet med økologisk landbruk fått nyttig lærdom. De har lært om betydningen av å ta vare på naturverdier, planter dyr og kretsløp. De har fått en unik kompetanse i bærekraftig landbruk som i framtida vil kunne bli svært relevant.

Samtidig undrer vi oss på om soning på Bastøy gir de innsatte tilstrekkelig med erfaringer knyttet til det å skulle leve utenfor murene i dagens samfunn. Som vi har sett, gir soningen på øya de innsatte verdifull erfaring i å bidra i et fellesskap og tilpasse seg andre. De får arbeidserfaring som gir opplevelse av å ha ansvar. På den andre siden er det kanskje enklere å være en god nabo blant andre som er i samme situasjon og på flere områder ganske lik en selv. Funnene viser at håndtering av konflikter på Bastøy er viktig, ikke det å unngå dem. Alle de innsatte er der fordi de har søkt om å komme dit. Samtidig er trusselen om å bli sendt tilbake til lukket fengsel reell. Denne trusselen vil sannsynligvis virke konfliktdempende i seg selv. I samfunnet utenfor Bastøy vil situasjonen være annerledes. Kanskje det er andre typer konflikter de innsatte bør trene på å håndtere, enn de som oppstår i en «kunstig» nabosituasjon?

Det kan også stilles spørsmål ved om arbeidsoppgavene i landsbyfengselet gir trening nok til å inngå i et vanlig arbeidsliv utenfor øya. De innsatte har for eksempel ikke tilgang til internett. De kan få problemer med overgangen til en tilværelse hvor det meste foregår på internett, som jobbsøking, googling og nettbank. Vi finner det positivt at IKT-kompetanse er blitt et tema på det nye løslatelseskurset, men det er sannsynlig ikke tilstrekkelig uten IKT-praksis over tid. På Bastøy har de innsatte stor grad av frihet i løpet av dagen, selv om arbeidsoppgavene skal utføres. Det er ikke sannsynlig at en vanlig jobb utenfor fengselet vil kunne tilby samme grad av fleksibilitet og selvstendighet. Disse sidene ved Bastøy bør jevnlig tas opp og granskes av innsatte og ansatte i felleskap.

7.3 Metodediskusjon

Etter vår vurdering fungerte fokusgruppene etter intensjonen. Deltakerne var aktive og delte villig sine synspunkter med oss. Datamaterialet fra de tre gruppene av innsatte ble omfattende og hadde stor bredde. Samtaler med ledelsen og bruk av skriftlige kilder om Bastøy ga mulighet til en omfattende beskrivelse og forståelse av Bastøy fengsel som setting. Vi vurderer det slik at studien danner et meget godt grunnlag for å gå videre på en større studie ved Bastøy fengsel. Studiens begrensning er at dette er en liten studie. Det er ikke mulig å generalisere utover funnene fra dem som har deltatt i studien.

8.0 Konklusjon

Denne studien fra Bastøy fengsel viser at det er mulig å skape anstendige soningsforhold som kan være helsefremmende på ulike måter. Anstendige soningsforhold kan bidra til å starte en recoveryprosess hos de innsatte og å styrke empowerment. Gode soningsforhold med vekt på ansvar og ressurser framfor problemorientering kan være av avgjørende betydning for reintegrering i samfunnet etter endt soning. Da reduseres også muligheten for tilbakefall til rus og kriminalitet, som er viktige mål med straffen i Norge. Vi vil fremheve flere helsefremmende faktorer ved Bastøy: Det gjelder den unike nærheten til natur, dyr og planter. Det gjelder hvordan det fysiske på det sosiale miljøet på øya tilrettelegges og skaper støtte og felleskap mellom de innsatte og mellom innsatte og ansatte. Det gjelder vektleggingen av å utvikle gode relasjoner mellom innsatte og ansatte der den enkeltes verdighet anerkjennes. Vi vil også framheve de helsefremmende aspektene knyttet til at innsatte sees som medborgere med rettigheter og plikter og får trening i lokaldemokrati innen fengslets rammer. Soningsforholdene legger også til rette for at de innsatte får ansvar, valg og kontroll over sin rehabiliteringsprosess, noe som sannsynligvis bidrar til empowerment. Arbeidsfelleskap med andre, deltakelse i jobb- og fritidsaktiviteter, samt mulighet til å ta formell utdanning styrker de innsattes selvfølelse og opplevelse av å kunne noe og være verd noe. De får muligheter til å realisere evner og ferdigheter, være til nytte, oppleve mening, og motvirke selvstigmatisering. Samtidig undrer vi oss over om de innsatte på Bastøy får trening nok til å delta i et vanlig arbeidsliv etter løslatelse.

Vi har også identifisert noen spenninger og paradokser knyttet til den frustrasjonen de innsatte erfarer med å få kontakt med friheten og samfunnet utenfor - uten å være fri.

Soningsopplegget på Bastøy ser ut til å ha en klar sosialpolitisk orientering. Tilnærmingen reflekterer verdier i den norske velferdsstaten som dreier seg om at arbeid mot sosial marginalisering og ulikhet også skal bidra til å motarbeide kriminalitet. Det viser at kriminalpolitikk kan ha sentrale komponenter av sosial rettferdighet, ikke bare et spørsmål om å kontrollere farlige personer.

Implikasjoner for fengselspraksis

Det er viktig at innsatte får mulighet til å utvikle kompetanse som forbereder og kvalifiserer dem til livet etter soning. Arbeids- og skoletilbud må være oppdatert i forhold til samfunnet

utenfor fengselet og benytte seg av ny informasjons- og datateknologi. Det er også viktig at innsatte får kompetanse til å takle fengselshverdagen. Det ble poengtert av Hammerlin i 1994 (Hammerlin, 1994) og er like gyldig fortsatt. Innsatte må også få mulighet til forsoning med familie og nærmiljø. De trenger å få bearbeidet savn, sorg og skyldfølelse. Innsatte må få anledning til å få bevisstgjort, sette ord på og håndtere paradokser og spenninger knyttet til den relative friheten og frihetsberøvelsen. Vi støtter også forslaget til Alnæs (2006) om obligatorisk tilbakeføring til samfunnet fra lukket fengsel via åpent fengsel. Hensikten er å styrke de innsattes mulighet for å leve uten kriminalitet etter soning.

Videre forskning

Basert på denne rapportens funn ser vi det som sentralt å få mulighet til å forske mer på hvordan de innsatte erfarer livet etter soning på Bastøy. Hvordan klarer de seg ute i samfunnet? Har oppholdet på Bastøy styrket dem i å mestre livet utenfor på en bedre måte? I så fall, hvordan og hvorfor? I første omgang vil det være interessant å følge en gruppe innsatte som har fulgt det nye løslatelseskurset før de løslates og etter løslatelse. Et sentralt spørsmål vil da være hvordan de opplever effekten av løslatelseskurset. Har det vært til hjelp? Hva annet kunne vært nyttig som forberedelse til løslatelse? Andre sentrale spørsmål er hvordan løslatelseskurset blir påvirket av de innsattes planlagte deltakelse i utforming og innhold. Kan det ut fra disse erfaringene utvikles metoder og teorier for hvordan løslatelseskurs for innsatte best utvikles og gjennomføres?

Referanser

- Adams, W.L. (2010). Sentenced to serving the good life in Norway, *Time Magazine*. Tilgjengelig på: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2000920,00.html>
- Ahlström, R. & Edström, S. (2015). *Överskuldsättning och ohälsa. En studie av hur långvarig överskuldsetting kan påverka den psykiska- och fysiska hälsan* (Rapport 2014:16). Karlstad: Konsumentverket.
- Alnæs, Ø. (2002). *Bastøy fengsel, på vei mot en institusjonspedagogikk. Arena for ansvarsutvikling*. Göteborg: Nordens folkliga akademien.
- Alnæs, Ø. (2006). *Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt? Slik de innsatte opplever det* (Småskriftserien nr. 1/2006). Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS).
- Antonovsky, A. (1985). The life cycle, mental health and the sense of coherence. *The Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 22(4), 273–280.
- Askheim, O. P., & Starrin, B. (2007). *Empowerment i teori og praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Baybutt, M., Hayton, P. & Dooris, M. (2010). Prisons in England and Wales: an important public health opportunity? I J. Douglas, S. Earle, S. Handsley, L. Jones, C. Lloyd & S. Spurr (Red.). *A Reader in Promoting Public Health: Challenges and Controversy* (2. utg.). Milton Keynes: Open University Press.
- Berger, R.A. (2016). Kriminalomsorgen: A Look at the World's Most Humane Prison System in Norway. Tilgjengelig fra: <https://ssrn.com/abstract=2883512>
- Borg, M., Karlsson, B. & Stenhammer, A. (2013). *Recoveryorienterte praksiser. En systematisk kunnskapsutvikling* (Rapport nr. 4/2013). Trondheim: Nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsearbeid (NAPHA).
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. doi.org/10.1191/1478088706qp063oa
- Bubolz, M.M. & Sontag, M.S. (2009). Human Ecology Theory. I P. Boss, W.J. Doherty, R. LaRossa, W.R. Schumm & S.K. Steinmetz (Red.) *Sourcebook of Family Theories and Methods*. Boston: Springer.
- Bukten, A., Stavseth, M.R, Skurtveit, S., Kunøe, N., Lobmaier, P., Lund, I.O., & Clausen, T. (2016). *Rusmiddelbruk og helsesituasjon blant innsatte i norske fengsel: Resultater fra The Norwegian offender mental health and addiction study (NorMA)* (Rapport 2:2016). Hentet fra <https://www.med.uio.no/klinmed/forskning/sentre/seraf/publikasjoner/rapporter/2016/nedlastinger/seraf-rapport-nr-2-2016-rusmiddelbruk-og-helsesituasjon-blant-innsatte.pdf>

- Cloud, W. & Granfield, R. (2008). Conceptualizing recovery capital: expansion of a theoretical construct. *Substance Use and Misuse*, 43(12-13), 1971-1986. doi:10.1080/10826080802289762
- Cramer, V. (2014). *Forekomsten av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler*. (Prosjektrapport nr. 1). Kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri i Helseregion Sør-Øst. Oslo Universitetssykehus.
- Denney, A., Tewksbury, R. & Jones, R. (2014). Beyond Basic Needs: Social Support and Structure for Successful Offender Reentry. *Journal of Qualitative Criminal Justice & Criminology*, 2(1), 39-67.
- Dixey, R., & Woodall, J. (2011). Prison staff and the health promoting prison. *Int Journal of Prisoner Health*, 7(4), 8-16.
- Engbo, H.J. & Smith, P.S. (2012). *Fængsler og menneskerettigheder*. København: Djøff Forlag.
- Evans, D.N., Pelletier, E. & Szkola, J. (2018). Education in prison and self-stigma: empowerment continuum. *Crime & Delinquency*, 64(2), 255-280. doi:10.1177/0011128717714973
- Falck, S. (2015). *Tilbakeføringsgarantien som smuldret bort. Mellom kriminalomsorg og kommunale tjenester. Tiltaksbro, systematikk eller tilfældighet?* (SIRUS-rapport nr. 3). Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.
- Fredwall, T.E. (2014). *Murer og Moral – et bidrag til forståelsen av fengselsbetjeners profesjonsmoral* (Doktorgradsavhandling). Fakultet for humaniora og pedagogikk, Universitetet i Agder, Kristiansand.
- Friestad, C. & Skog Hansen. I.L. (2004). *Levekår blant innsatte*. Fafo-rapport 429.
- Gatherer, A., Møller, L. & Hayton, P. (2009). Achieving sustainable improvement in the health of women in prisons: the approach of the WHO Health in Prisons Project. I D.C Hatton & A. Fisher (Red.). *Women Prisons and Health Justice*. Oxford: Radcliff.
- Green, J., Tones, K., Cross, R. & Woodall, J. (2015). *Health Promotion. Planning and Strategies* (3.utg.). London: Sage.
- Halushka, J. (2016). Work wisdom: Teaching former prisoners how to negotiate workplace interactions and perform a rehabilitated self. *Ethnography*, 17(1), 72-91. doi: 10.1177/1466138115609625
- Hammerlin, Y. (1994). Tidsglimtet – et fengselssystem eller kriminalomsorg i endring? Ansatser til videre tenkning. I: *Festskrift til Kåre Bødal (s.87-108)*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS) og Justisdepartementet, Kriminalomsorgsavdelingen.
- Hammerlin, Y. (2008). *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007* (Doktoravhandling) Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.

Hansen, G. V. (2006). *Pappa i fengsel – en evalueringsrapport*. (Rapport nr. 1). Høgskolen i Østfold.

Helgesen, J.H.I. (2017). Ny fangebehandling i norske fengsler? Om innsatte rusbrukeres opplevelse av selvbestemmelse og medvirkning. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 20(2), 100-116. doi:10.18361/issn.2464-3076-2017-02-01

Helsedirektoratet (2014). *Sammen om mestring. Veileder i lokalt psykisk helsearbeid og rusarbeid for voksne. Et verktøy for kommuner og spesialisthelsetjenesten*. (Veileder: IS2076/2014). Oslo: Helsedirektoratet.

Henning, R.A., Zweber, Z.M., Bizarro, T.B., Tubbs, D.C. & Reeves, D. (2016). The application of salutogenesis to correctional officers in corrections settings. I Mittelmark, MB. et al. (Red.). *The Handbook of Salutogenesis*. Springer, s. 247-257.

James, E. (2013). Bastøy: the Norwegian prison that works. *Guardian*, 13 September. Tilgjengelig fra: <http://www.theguardian.com/society/2013/sep/04/Bastøy-norwegian-prison-works> (lastet ned 20.06, 2017).

Jensen, E. (2013). *Levekår og kriminalitet*. Kriminalomsorgens utdanningscenter. Tilgjengelig fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/160431>

Justis- og beredskapsdepartementet (2012). *Lov om gjennomføring av straff mv.* (straffegjennomføringsloven). Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.

Karlsson, B. & Borg, M. (2017). *Recovery – tradisjoner, fornyelser og praksiser*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Kobro, L.U. (2018). *La oss gjøre det sammen! Håndbok i lokal samskapende sosial innovasjon*. KS og HSN. <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/2488431>

Kraftl, P. & Adey, P. (2008). Architecture/Affect/Inhabitation: Geographies of Being-In Buildings, *Annals of the Association of American Geographers*, 98(1), 213-231. doi: 10.1080/00045600701734687

Kvale, S. & Brinkman, S. (2011). *Interview. Introduction til et håndverk*. København: Hans Reizel.

Leer-Salvesen, P. (1999). *Menneske og straff*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lerdal, A. & Karlsson, B. (2008). Bruk av fokusgruppeintervju. *Sykepleien Forskning*, 3(3), 172-175.

Liebling, A. (2011). Moral performance, inhuman and degrading treatment and prison pain. *Punishment & Society*, 13(5), 530-550. doi.org/10.1177/1462474511422159

Lloyd, C., Page, G. W., Liebling, A., Grace, S., Roberts, P. & Mckeganey, N. (2017). A short ride on the penal merry-go-round: relationships between prison officers and prisoners within UK Drug Recovery Wings. *Prison Service Journal*, 230(3), 3-14.

Meld. St.12 (2014- 2015). *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.

Mjåland, K. (2015). *Makt, legitimitet og motstand: En etnografisk analyse av rus og rehabilitering i et norsk fengsel* (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Bergen, Bergen.

Ness, O., Borg, M., Karlsson, B., Almåsback, L., Solberg, P. & Torkelsen, I.H. (2013). Å delta med det du kan. Betydningen av meningsfulle aktiviteter i recoveryprosesser. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 3(10), 219-228.

Norling, I. (2001). *Rekreation och psykisk hälsa: Dokumentation och analys av forskning om hur rekreationens inriktning och kvalitet kan förbättra psykisk hälsa och behandlingen av psykisk ohälsa*. Sahlgrenska Universitetssjukhuset. Göteborg.

Olesen, A. (2014). Retlige, retssikkerhedsmæssige og resocialiserende omkostninger ved sagsomkostninger i straffesager. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 101(3), 248-270.

Polit-O'Hara, D. & Beck, C.T. (2006). *Essentials of Nursing Research: Methods, Appraisal, and Utilization* (6.utg.). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Pratt J (2008). Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess. Part I: The nature and roots of Scandinavian exceptionalism. *British Journal of Criminology*, 48(2), 119–137.

Pratt, J. & Eriksson, A. (2014). *Contrasts in Punishment: An Explanation of Anglophone Excess and Nordic Exceptionalism*. Abingdon: Routledge.

Rappaport, J. (1981). In praise of paradox: A social policy of empowerment over prevention. *American Journal of Community Psychology*, 9(1), 1-25. doi.org/10.1007/BF00896357

Revd, M. K. (2015). *Innsattes levekår 2014*, Rapport 2015/47. Statistisk sentralbyrå.

Sandvall, L. (2011). *Överskuldsettingens ansikte. En studie av vägar in i och ut ur ekonomiska svårigheter*. Linnéuniversitetet. Växjö: Linneaus Universtity Press.

Schriener, A. & Hodgins, M. (2012) (Red.). *Health Promotion Settings. Principles and Practice*. London: Sage.

Shammas, V.L. (2014). The pains of freedom: Assessing the ambiguity of Scandinavian penal exceptionalism on Norway's Prison Island. *Punishment & Society*, 16(1), 104-123.

Smith P.S. & Ugelvik T. (2017). Punishment and Welfare in Scandinavia. I: Smith, S.P. & Ugelvik, T. (red.) *Scandinavian Penal History, Culture and Prison Practice*. London: Palgrave Macmillan.

Soria Moria erklæringen (2005).

http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2005/regjeringsplattform_SoriaMoria.pdf

South, J., Bagnall, A-M, & Woodall, J. (2017). Developing a Typology for Peer Education and Peer Support Delivered by Prisoners. *Journal of Correctional Health Care*, 23(2), 214-229. doi: 10.1177/1078345817700602

St.meld. nr. 37 (2007–2008). Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (Kriminalomsorgsmeldingen). Det kongelige justis- og politidepartementet.

Stoltz, A. C. (2007). Norway Unveils ‘First Ecological Prison’. *Reuters* (August, 27th) http://www.enn.com/top_stories/article/22379 (01/05/2012)

Såheim, E. (2018). Landsbyfengslet på Bastøy. Erindringer og refleksjoner om veien videre. Son: Dismas forlag.

Tordsson, B. (2010). *Friluftsliv, kultur og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Ugelvik, T. (2011). *Fangenes friheter, makt og motstand i et norsk fengsel*. Oslo: Universitetsforlaget.

WHO (1986). The Ottawa Charter for Health Promotion. *1st International Conference on Health Promotion*, Ottawa, 21 November 1986. <http://www.who.int/healthpromotion/conferences/previous/ottawa/en/index1.html>

WHO (1998). WHO Health Promotion Glossary. WHO Collaborating Centre for Health Promotion, Department of Public Health and Community Medicine, University of Sydney, NSW. <http://www.who.int/healthpromotion/about/HPR%20Glossary%201998.pdf?ua=1>: (29 October 2014, sist lastet ned).

WHO (2009). *Healthy Settings*. http://www.who.int/healthy_settings/en/

WHO (2013). WHO's *Comprehensive Mental Health Action Plan 2013–2020*

Woodall, J. & South, J. (2012). Health Promoting Prisons: Dilemmas and Challenges. In Schriener, A. & Hodgins, M. (red.) *Health Promotion Settings. Principles and Practice*. London: Sage.

Woodall, J., Dixey, R. & South, J. (2013). Control and choice in English prisons: developing health-promoting prisons. *Health Promotion International*, 29(3), 474-482. doi:10.1093/heapro/dat019

Vedlegg

Vedlegg 1 Svar fra NSD

Ellen Andvig
Institutt for helse-, sosial- og velferdsfag Høgskolen i Sørøst-Norge

3603 KONGSBERG

Vår dato: 01.06.2017

Vår ref: 54167 / 3 / AGH

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 21.04.2017. Meldingen gjelder prosjektet:

<i>54167</i>	<i>Hva er det fangene driver med der ute</i>
	<i>Pilotstudie ved Bastøy fengsel</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Høgskolen i Sørøst-Norge, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Ellen Andvig</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.12.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Kjersti Haugstvedt

Agnete Hessevik

Kontaktperson: Agnete Hessevik tlf: 55 58 27 97

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 54167

FORMÅL

Formålet er med studien er å utvikle kunnskap om hva som virker helsefremmede i den praksisen og den organiseringen som Bastøy fengsel har i dag.

SAMARBEIDSPROSJEKT

Prosjektet er en nasjonal samarbeidsstudie. Høgskolen i Sørøst-Norge er behandlingsansvarlig institusjon. Personvernombudet forutsetter at ansvaret for behandlingen av personopplysninger er avklart mellom institusjonene. Vi anbefaler at det inngås en avtale som omfatter ansvarsfordeling, ansvarsstruktur, hvem som initierer prosjektet, bruk av data og eventuelt eierskap.

UTVALG OG REKRUTTERING

Utvalget er innsatte ved Bastøy fengsel. En av forskerne informerer om prosjektet på et allmøte. De som ønsker å delta i prosjektet melder seg så til fengselsledelsen eller tillitsvalgte.

Personvernombudet forutsetter at frivillighet, taushetsplikt og konfidensialitet blir ivaretatt under rekruttering av utvalget. Det stilles skjerpede krav for å sikre frivillighetsaspektet rundt innsattes deltakelse i forskning. At de som ønsker å delta selv melder seg, styrker frivilligheten.

Innsatte i fengsel anses som en utsatt gruppe i forskning. Vi anbefaler at du setter deg inn i NESH sine etiske retningslinjer om forskning på innsatte:

<https://www.etikkom.no/fbib/temaer/forskning-pa-bestemte-grupper/innsatte/>

DATAMATERIALETS INNHOLD

Datamaterialet innhentes gjennom gruppeintervjuer og feltarbeid med observasjon og samtaler med innsatte rundt deres hverdagslige aktiviteter.

Det behandles sensitive personopplysninger om strafferettslige forhold. Personvernombudet tar høyde for at det kan framkomme sensitive opplysninger om helseforhold.

Personvernombudet forutsetter at det ikke registreres personidentifiserende opplysninger om personer som ikke har samtykket til dette (med unntak av enkelte tredjepersonsopplysninger - se under)

TAUSHETSPLIKTIGE OPPLYSNINGER

Fordi datainnsamling skal gjennomføres på en lukket arena der ansatte har taushetsplikt

INFORMASJON OG SAMTYKKE

Utvalget informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er godt

utformet. Vi har imidlertid følgende kommentarer:

- Dere bør vurdere om det er hensiktsmessig å love at dere har taushetsplikt for alle opplysninger som samles inn, dersom det er risiko for at dere kan få innsyn i informasjon som man som forsker har varslingsplikt om. Se NESH' (Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora) nettsider om taushetsplikt: <https://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Personvern-og-ansvar-for-den-enkelte/Taushetsplikt/>.
- Dere skriver at papirutskrifter blir slettet når prosjektet er avsluttet. Vi anbefaler at dere skriver at datamaterialet vil bli anonymisert ved prosjektslutt, heller enn slettet.
- Vi gjør oppmerksom på at vi har endret navn fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste til NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

TREDJEPERSONER

Under intervju og observasjon vil det være fokus på hvem deltakerne samarbeider og samhandler med i hverdagen, både ansatte og andre innsatte. Det vil derfor kunne framkomme sensitive opplysninger om identifiserbare tredjepersoner. Behandlingen anses nødvendig for formålet, da det i mange tilfeller vil kunne være vanskelig for informanten å gi beskrivelser uten å identifisere involverte tredjepersoner. Vi forstår det slik at fokus vil være på informanten og dennes opplevelser.

Alle innsatte vil få informasjon om prosjektet på allmøtet.

Vi forutsetter at det kun registreres opplysninger om tredjepersoner som er nødvendig for formålet med prosjektet. Personopplysningene skal kun behandles en kort periode, og ingen enkeltpersoner skal kunne gjenkjennes i publikasjoner.

Det skal ikke innhentes omfattende eller detaljerte opplysninger om tredjepersoner. Personopplysninger bør som hovedregel innhentes fra den det selv gjelder basert på et frivillig og informert samtykke. Vi anbefaler derfor at dere ikke aktivt spør informantene etter opplysninger om identifiserte tredjepersoner.

INFORMASJONSSIKKERHET

Personvernombudet legger til grunn at dere etterfølger Høgskolen i Sørøst-Norge sine interne rutiner for datasikkerhet.

ANDRE TILLATELSER

Personvernombudet legger til grunn at ledelsen av Bastøy fengsel godkjenner gjennomføring av forskningsprosjektet. Vi anbefaler at det avklares hvordan prosjektet skal gjennomføres innenfor regler om taushetsplikt.

I tillegg til meldeplikten til personvernombudet skal forskning i kriminalomsorgen godkjennes av det regionskontoret hvor prosjektet skal foregå. Se retningslinjene for søknad til Kriminalomsorgen her: http://img3.custompublish.com/getfile.php/607466.823.tbcsrqafsc/retningslinjer_forskning.pdf?return=www.kriminalomsorgen.no

PROSJEKTSLUTT

Ifølge informasjonsskrivet er prosjektslutt ved utgangen av desember 2017, og personvernombudet har derfor

satt 31.12.2017 som dato for prosjektslutt. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger anonymiseres ved prosjektslutt. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)
- slette digitale lydopptak

Vedlegg 2 Godkjenning fra Kriminalomsorgen

Ellen Sofie Andvig
Institutt for helse-, sosial- og velferdsgag, Campus Vestfold
Universitetet i Sørøst-Norge
Postboks 235
3606 Kongsberg

Deres ref:

Vår ref:
200907593-152

Dato:
09.05.2018

SØKNAD OM FORSKNING I KRIMINALOMSØRGEN

Kriminalomsorgen region sør har mottatt søknad fra Ellen Andvig, Institutt for helse-, sosial- og velferdsgag Høgskolen i Sørøst-Norge om godkjenning av et allerede gjennomført forskningsprosjekt ved Bastøy fengsel. Prosjektets navn er: «Hva er det fangene driver med på Bastøy fengsel? Pilotstudie ved Bastøy fengsel».

Formålet er med studien har vært å utvikle kunnskap om hva som virker helsefremmede i den praksisen og den organiseringen som Bastøy fengsel har i dag.

Personvernombudet har vurdert anbefalt gjennomføring av prosjektet.

Søknaden med vedlegg er utformet i tråd med retninglinjene for forskning i kriminalomsorgen.

Vedtak

Kriminalomsorgen region sør godkjenner gjennomføringen av prosjektet «Hva er det fangene driver med på Bastøy fengsel? Pilotstudie ved Bastøy fengsel».

Forskerens taushetsplikt

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13 c.

Av § 13e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av taushetspliktbestemmelser er straffbart, jf. straffeloven § 121. Videre er det en forutsetning at forsker blir gjort kjent med lov om personopplysninger (LOV 2000-04-14 nr. 13) med tilhørende forskrift (FOR 2000-12-15 nr. 1265), spesielt § 7.27 i forskrift til personopplysningsloven.

Det er et vilkår at forskeren undertegner en taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enhet der forskningen skal gjennomføres. Her ved hver enkelt enhet.

Oppbevaring av materiale

Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publisasjon. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data, skal makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom

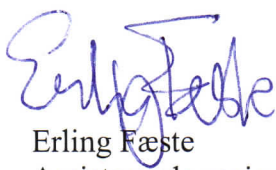
det skal gjøres unntak fra denne hovedregel, må dette godkjennes av Datatilsynet.

Klageadgang

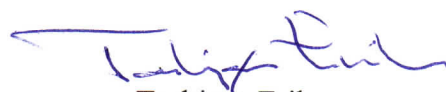
Regiondirektørens vedtak om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskningsformål, kan påklages til Kriminalomsorgsdirektoratet. Klageretten etter forvaltningsloven kap. VI § 28, omfatter den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den som taushetsplikten er satt til vern for, i denne sammenheng innsatte/domfelte og tilsatte.

Rapportering

Regiondirektøren anmoder forskeren om å sende et eksemplar av forskningsrapporten Kriminalomsorgen region sør, Kriminalomsorgens høyskole og utdanningscenter, Kriminalomsorgsdirektoratet og Bastøy fengsel.

Erling Fæste
Assisterende regiondirektør

Torbjørn Eriksen
Seniorrådgiver

Vedlegg 3 Infoskriv og samtykkeskjema

FORESPØRSEL OM DELTAKELSE I FORSKNINGSSTUDIE PÅ BASTØY

DEL A

BAKGRUNN OG HENSIKT

Denne forespørselen gjelder deltagelse i en forskningsstudie om Bastøy fengsel.

Vi vil med dette brevet spørre deg om du vil delta i en gruppesamtale sammen med andre innsatte på Bastøy. Det vil også være en forsker som vil delta i ulike aktiviteter og arbeidsoppgaver i fengselet noen dager i august / september og snakke med innsatte og ansatte om hva de holder på med. Hensikten med forskningen er å undersøke dine/deres erfaringer med å være på Bastøy fengsel. Målet er å få kunnskap om hvordan Bastøy fungerer som et humanøkologisk fengsel. Vi ønsker spesielt å utforske hva det er som virker positivt på innsattes helse og trivsel. I tillegg til gruppeintervjuer ønsker en av forskerne å være tilstede i dagliglivet på øya.

HVA INNEBÆRER STUDIEN?

Gruppesamtalen vil foregå i begynnelsen av juni 2017 og vil vare ca. 2 timer. Samtalene vil bli tatt opp på bånd med digital lydopptaker. Opptaket vil deretter bli skrevet ut på papir og analysert av forskerne. Det vil ikke være andre enn forskerne som får høre opptakene eller lese utskriftene av samtalene. Lydfilene vil bli slettet og datamaterialet vil bli anonymisert når prosjektet er avsluttet. Det vil være de to forskerne Liv Hanson Ausland og Ellen Andvig som sammen gjennomfører gruppesamtalene. Begge arbeider ved Institutt for helse-sosial og velferdsfag ved Høgskolen i Sørøst-Norge.

Forsker Erling Krogh vil oppholde seg på Bastøy noen dager i august / september 2017. Han vil delta i ulike aktiviteter og arbeidsoppgaver i fengselet sammen med innsatte og ansatte. Han vil gjerne høre de innsattes egne historier om for eksempel når de kom til øya første gang, hva de vanligvis sysler med og hvordan en vanlig dag på øya forløper. Erling Krogh arbeider ved Norges miljø-og biovitenskapelige universitet.

HVA SKJER MED INFORMASJONEN OM DEG?

Alle data vil bli behandlet konfidensielt og på en forsvarlig måte i henhold til Personopplysningsloven og etter retningslinjer gitt av Datatilsynet. Dette innebærer at forskerne vil ha taushetsplikt overfor alle opplysninger som samles inn. Resultatene vil bli publisert i en vitenskapelig artikkel. Resultatene vil også bli brukt i en søknad om forskningsmidler til å gjøre en større studie av arbeidet med Bastøy fengsel. I søknaden og artikkelen vil ingen opplysninger kunne spores tilbake til deg.

Dersom du sier ja til å delta i studien, har du rett til å få innsyn i hvilke opplysninger som er registrert om deg.

FRIVILLIG DELTAGELSE

Det er frivillig å delta i forskningen, og det vil være mulig å trekke seg underveis uten å oppgi grunn. Om du trekker deg, vil det ikke få noen konsekvenser for ditt opphold ved Bastøy fengsel. Dersom du ønsker å delta, undertegner du samtykkeerklæringen på siste side og tar med denne til forskerne. Dersom du har spørsmål eller ønsker mer informasjon om prosjektet, kan du kontakte Ellen Andvig, Høgskolen i Sørøst-Norge, tlf. 47855580.

En av forskerne vil delta på et fellesmøte før forskningen starter opp og informere alle innsatte og ansatte om forskningen. Dessuten vil forskerne å ta kontakt med de tillitsvalgte for å informere om forskningen.

DEL B

PERSONVERN

Informasjonen som lagres skal kun brukes slik som beskrevet ovenfor. Alle opplysningene vil bli behandlet uten navn og fødselsnummer eller andre direkte gjenkjennende opplysninger. Dekan Heidi Kapstad ved Høgskolen i Sørøst-Norge, Fakultet for helse- og sosialvitenskap, er administrativ ansvarlig. Studien er tilrådd av Personvernombudet for forskning, Norsk senter for forskningsdata AS. Studien er også godkjent av regionsdirektøren for kriminalomsorgen.

RETT TIL INNSYN OG SLETTING AV OPPLYSNINGER OM DEG

Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige artikkelen eller søknaden. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når prosjektet er ferdig, ved utgangen av desember 2017.

INFORMASJON OM UTFALLET I STUDIEN

Resultatene av forskningen vil bli publisert og være offentlig tilgjengelig.
Tønsberg 01.06.17.

Med vennlig hilsen

Liv Hanson Ausland (forsker)

Ellen Andvig (forsker)

Samtykke til deltagelse i gruppesamtale

JEG ER VILLIG TIL Å DELTA:

Sted og dato

Deltakers signatur

Deltakers navn med trykte bokstaver

Vedlegg 4 Intervjuguide

Vedlegg nr. 4

Intervjuguide for pilotstudie ved Bastøy fengsel, våren 2017 «Hva er det de innsatte driver med der ute?»

Følgende temaer vil bli diskutert i fokusgruppesamtalene:

Beskriv hvordan en vanlig hverdag på øya arter seg:

- Daglige aktiviteter og gjøremål
- Rutiner
- Samvær og samarbeid med andre innsatte
- Samvær og samarbeid med ansatte
- Kontakt med samfunnet utenfor øya
- Opplevelse av selvbestemmelse/medbestemmelse

Opplevelsen av trivsel og mestring i det daglige

- Forholdet til natur og dyr
- Forholdet til arbeidet
- Læring

Hva er det som virker bra ved soningsforholdene?

Hva er det som burde vært gjort annerledes?

Helsefremmende aspekter ved
landbyfengslet på Bastøy

Ellen Andvig,
Liv Hanson Ausland
Tom Eberhardt

ISBN: 978-82-8290-029-4

usn.no

